

Evaluating Inefficiencies in Government Resource Allocation for the 'Arba'īn Pilgrimage: A Fuzzy Delphi Approach

Amir Hosseini¹

,

Mohammad Soleimani²

1. Imam Sadiq University, Tehran, Iran (Corresponding Author).

amir.hosseini@isu.ac.ir

2. Imam Sadiq University, Tehran, Iran.

solimani@isu.ac.ir

Received: 2025/01/20; Accepted 2025/11/15

Extended Abstract

Introduction and Objectives: The 'Arba'īn pilgrimage, the world's largest religious gathering, annually attracts millions of pilgrims, particularly from Iran, to Karbala. The increasing number of Iranian participants has prompted substantial government involvement in infrastructure, welfare, health, and security services. Despite these efforts, persistent inefficiencies and gaps in financing and resource allocation highlight the need for systematic evaluation of governmental participation. This study aims to identify and prioritize the key weaknesses and inefficiencies arising from government involvement in funding and resource distribution for 'Arba'īn, with emphasis on institutional, infrastructural, and cultural dimensions. The ultimate goal is to provide a conceptual framework to enhance policy effectiveness, inter-organizational coordination, and efficient financial management while preserving the spiritual and cultural integrity of this transnational religious event.

Authors retain the copyright. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Method: A qualitative approach using the Fuzzy Delphi Method was employed, given the complexity and scarcity of reliable quantitative data on 'Arba'in's economic aspects. Thirteen experts were purposively selected, including scholars in Islamic economics, management, and social sciences, as well as practitioners from Iranian and Iraqi 'Arba'in organizations. Data were collected through three rounds of semi-structured interviews. In Round 1, 21 potential weaknesses were identified; in Round 2, experts rated their importance on a five-point scale; in Round 3, participants reviewed summaries to reach consensus. Triangular fuzzy numbers and fuzzy averaging were used, followed by defuzzification. Consensus was indicated by differences below 0.1 across rounds, and the final ranking was based on defuzzified averages, ensuring reliability.

Results: Twenty-one indicators of governmental challenges in financing 'Arba'in were identified, categorized as institutional, cultural, and infrastructural. Institutional challenges ranked highest (average 0.7), followed by cultural (0.66) and infrastructural (0.53). Key issues included "inefficiency and lack of long-term perspective in government financial decisions," "insufficient attention to 'Arba'in's norms and values," and "inadequate utilization of public financial capacities." Other weaknesses were absence of a comprehensive financial framework, poor allocation of responsibilities among agencies, limited regional cooperation, and lack of transparent financial reporting. The findings indicate that overcentralized government involvement, neglect of grassroots and charitable potentials, and insufficient inter-agency coordination collectively reduce efficiency and effectiveness.

Discussion and Conclusions: While government involvement in financing 'Arba'in is essential, it should follow coherent strategies to avoid inefficiency and crowding out public participation. The government should act primarily as a regulator, facilitator, and coordinator, rather than a direct executor. Recommendations include developing a "Comprehensive 'Arba'in Policy Document," institutionalizing Islamic financial instruments (waqf, sadaqah, crowdfunding), enhancing data-driven management, and improving inter-agency coordination and long-term budgeting. Culturally, respecting local Iraqi traditions and avoiding competitive overrepresentation in services is critical. 'Arba'in exemplifies the Islamic social economy, emphasizing altruism, cooperation, and faith over material gain. Achieving sustainable financing requires a balanced, value-oriented governmental approach that integrates efficiency, justice, and spiritual objectives.

Research Institute of
Hawzah and University

Journal of Economic Essays; an Islamic Approach (JEE)

Journal homepage: <https://jee.rihu.ac.ir/>

Original Article

Keywords: 'Arba'in, Inefficiency, Pilgrimage, Financing, Infrastructure, Government

Cite this article: Hosseini, Amir, and Soleimani, Mohammad (2025). Evaluating Inefficiencies in Government Resource Allocation for the 'Arba'in Pilgrimage: A Fuzzy Delphi Approach. *Journal of Economic Essays; an Islamic Approach*, 22(48): 133-174.

آسیب‌شناسی تخصیص منابع از جانب دولت در پیاده‌روی اربعین؛ با کاربست روش دلفی فازی

امیر حسینی^۱ ، محمد سلیمانی^۲

۱. دانشجوی دکتری اقتصاد اسلامی، دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

amir.hosseini@isu.ac.ir

۲. استادیار اقتصاد اسلامی، دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، تهران، ایران.

solimani@isu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۰۱؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۲۴

چکیده گسترده

مقدمه و اهداف: پیاده‌روی اربعین حسینی به‌عنوان بزرگ‌ترین اجتماع مذهبی جهان، سالانه میلیون‌ها زائر از کشورهای مختلف به‌ویژه ایران را به خود جذب می‌کند و به یکی از مهم‌ترین رخدادهای دینی و اجتماعی جهان اسلام تبدیل شده است. در سال‌های اخیر افزایش حضور زائران ایرانی موجب شده دولت در قالب نهادهای مختلف خود را متعهد به ایفای نقش در تأمین زیرساخت‌ها، خدمات رفاهی، بهداشتی و امنیتی بداند. باوجود خدمات گسترده، در عمل چالش‌هایی در حوزه تأمین مالی و تخصیص بهینه منابع مشاهده می‌شود. ازاین‌رو، ضرورت بازاندیشی در نقش و میزان مداخله دولت در این رویداد آشکار است. پژوهش حاضر با هدف شناسایی و اولویت‌بندی آسیب‌های ناشی از مشارکت دولت در تأمین وجوه و تخصیص منابع

پیاده‌روی اربعین انجام شده است. تمرکز اصلی بر شناسایی چالش‌های نهادی، زیرساختی و فرهنگی ناشی از الگوی مداخله مالی دولت در این رویداد است تا بتوان چهارچوبی برای بهبود سیاست‌گذاری و استفاده کارآمد از منابع ارائه کرد. این مطالعه تلاش دارد ضمن تبیین ابعاد اقتصادی و مدیریتی اربعین، زمینه‌ای برای تقویت مشارکت مردمی و ارتقای هماهنگی بین‌بخشی در سیاست‌های اربعینی فراهم کند.

روش: روش پژوهش حاضر کیفی و مبتنی بر تکنیک دلفی فازی است. انتخاب این روش به دلیل پیچیدگی پدیده و کمبود داده‌های آماری درباره ابعاد مالی پیاده‌روی اربعین انجام شده است. جامعه آماری پژوهش شامل ۱۳ نفر از خبرگان حوزه‌های اقتصاد اسلامی، مدیریت، علوم اجتماعی، و فعالان اجرایی اربعین از ایران و عراق است که براساس نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. گردآوری داده‌ها در سه مرحله مصاحبه نیمه‌ساختاریافته انجام گرفت. در مرحله نخست، فهرستی از آسیب‌ها و چالش‌های احتمالی مداخله دولت در تأمین مالی استخراج شد. در مرحله دوم، خبرگان به هر مؤلفه از ۱ تا ۵ امتیاز دادند تا اهمیت نسبی آنها تعیین شود. سپس در مرحله سوم برای دستیابی به اجماع، نتایج دور دوم مجدداً برای خبرگان ارسال و نظرات تعدیل شد. داده‌های گردآوری‌شده با استفاده از طیف فازی مثلثی و میانگین‌گیری فازی تجزیه و تحلیل شدند. سرانجام با فازی‌زدایی مقادیر و مقایسه میانگین‌های دو مرحله، میزان اجماع بررسی شد. شاخص اختلاف کمتر از ۰/۱ به عنوان معیار اجماع پذیرفته شد و پس از تأیید این معیار، اولویت‌بندی نهایی آسیب‌ها انجام گرفت. این روش امکان جمع‌بندی دیدگاه‌های متنوع نخبگان و رسیدن به نتایج قابل‌اتکا را فراهم کرد.

نتایج: نتایج پژوهش نشان می‌دهد در مجموع ۲۱ مؤلفه به عنوان آسیب‌های مشارکت دولت در تأمین مالی پیاده‌روی اربعین شناسایی شدند که در سه دسته نهادی، زیرساختی و فرهنگی طبقه‌بندی می‌شوند. تحلیل فازی نشان می‌دهد آسیب‌های نهادی از بیشترین اهمیت برخوردارند (میانگین ۰/۷)، سپس آسیب‌های فرهنگی (۰/۶۶) و در نهایت آسیب‌های زیرساختی (۰/۵۳). در میان آسیب‌های نهادی، «ناکارآمدی و عدم نگاه بلندمدت در تصمیمات دولت برای تأمین وجوه» بالاترین رتبه را به خود اختصاص داده است. در حوزه فرهنگی، «عدم توجه کافی به هنجارها و ارزش‌ها و نظام انگیزشی پیاده‌روی اربعین» مهم‌ترین آسیب تشخیص داده شد.

در بخش زیرساختی نیز «عدم استفاده کافی از ظرفیت‌های منابع مردمی» در رتبه نخست قرار گرفت. همچنین، فقدان سند بالادستی، عدم تفکیک وظایف میان دستگاه‌ها، ضعف تعاملات بین‌المللی در تأمین مالی، و فقدان نظام شفاف اطلاعات مالی از دیگر چالش‌های مهم احصاء شده بودند. نتایج نشان می‌دهد بسیاری از آسیب‌ها ناشی از تمرکز بیش‌ازحد دولت، کم‌توجهی به ظرفیت‌های مردمی و خیریه‌ها، و ناهماهنگی میان دستگاه‌هاست که موجب اتلاف منابع و کاهش کارایی مالی می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری: یافته‌ها نشان می‌دهد نقش دولت در تأمین مالی اربعین اگرچه ضروری است، اما در صورت نبود راهبرد مشخص و هماهنگی، می‌تواند به ناکارآمدی و کاهش اثربخشی مشارکت مردمی منجر شود. از این‌رو، لازم است دولت به جای مداخله مستقیم، نقش سیاست‌گذار، تسهیل‌گر و ناظر را ایفا نماید. تنظیم «سند جامع اربعین» برای مشخص کردن اولویت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، می‌تواند گامی اساسی در جهت رفع ناهماهنگی‌ها و افزایش شفافیت باشد. افزون‌براین، ایجاد سازوکارهای تشویقی برای بهره‌گیری از منابع نذر، وقف، صندوق‌های نیکوکاری و پلتفرم‌های تأمین مالی جمعی می‌تواند بار مالی دولت را کاهش داده و مشارکت مردم را تقویت کند. تقویت همکاری بین‌بخشی، استفاده از فناوری‌های داده‌محور برای رصد هزینه‌ها، و آموزش مدیران در حوزه اقتصاد مناسب از دیگر راهکارهای پیشنهادی است. همچنین، تأکید بر حفظ فرهنگ بومی میزبانان عراقی و پرهیز از رقابت‌جویی در خدمات‌رسانی از منظر فرهنگی ضروری است. سرانجام، رویداد اربعین می‌تواند نمونه‌ای از الگوی اقتصاد اسلامی مردمی باشد که در آن ایثار، تعاون و ایمان جایگزین سودمحوری می‌شود؛ اما تحقق این هدف نیازمند مداخله آگاهانه و هوشمندانه دولت در چهارچوب عدالت، کارایی و احترام به ارزش‌های معنوی است.

واژگان کلیدی: اربعین، آسیب‌شناسی، زیارت، تأمین مالی، زیرساخت‌ها، دولت.

استناد: حسینی، امیر، و سلیمانی، محمد (۱۴۰۴). آسیب‌شناسی تخصیص منابع از جانب دولت در پیاده‌روی اربعین؛ با کاربست روش دلفی فازی. مجله جستارهای اقتصادی با رویکرد اسلامی ۲۲(۴۸): ۱۷۴-۱۳۳.

۱. مقدمه

۱-۱. ضرورت پژوهش

گسترش حضور زائران امام حسین (علیه السلام) از ایران در پیاده‌روی اربعین باعث شده است که دولت نیز در این رویداد بزرگ شیعی به ایفای نقش بپردازد. اربعین به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین تجمعات انسانی در جهان شناخته می‌شود که هر ساله میلیون‌ها نفر از سراسر جهان به‌ویژه از ایران به کربلای معلی سفر می‌کنند. این سفر معنوی نه‌تنها ابعاد مذهبی و فرهنگی دارد، بلکه ابعاد اجتماعی و اقتصادی نیز به خود می‌گیرد. دولت با فراهم کردن زیرساخت‌های لازم و تسهیل امر زیارت و نیز با ارائه مجموعه‌ای از خدمات به زائران در مسیرهای مواصلاتی به مرزهای خروجی کشور و نیز در مسیر پیاده‌روی نقشی غیرقابل چشم‌پوشی در این رویداد داشته است. این خدمات شامل تأمین امنیت، خدمات بهداشتی، حمل و نقل و همچنین، ایجاد زیرساخت‌هایی برای تسهیل سفر زائران می‌باشد. با توجه به تعداد بالای زائران، ضرورت سازمان‌دهی و مدیریت دقیق بیشتر از هر زمان دیگری احساس می‌شود تا زائران بتوانند با آرامش و امنیت بیشتری سفر کنند. با توجه به اهمیت پیاده‌روی اربعین، دولت باید به دقت به نیازهای زائران در حوزه‌های امنیت، حمل و نقل، تأمین آب، دفع پسماند، بهداشت و درمان توجه ویژه داشته باشد. افزون‌براین، لازم است دولت به تشویق و حمایت از فعالیت‌های فرهنگی و ترویجی در این رویداد بپردازد. همکاری و تعامل میان دولت و نهادهای مردمی و سازمان‌های غیردولتی نیز می‌تواند به بهبود کیفیت خدمات ارائه شده به زائران کمک کند. دولت باید فضایی برای همکاری و مشارکت تمامی ذینفعان فراهم کند تا از نظرات و تجربیات آنان بهره‌مند شود و به ایجاد یک رویداد اربعین بهتر کمک نماید.

البته گفتنی است که تمرکز این پژوهش بر روی مسئله آسیب‌شناسی تأمین مالی پیاده‌روی اربعین به معنای نادیده گرفتن نقاط قوت موجود نیست. مسلماً هم‌اکنون نقاط قوت فراوانی در شیوه مشارکت دولت در تأمین مالی پیاده‌روی اربعین وجود دارد. در سال‌های اخیر فعالیت‌های مختلفی در زمینه بهداشت و درمان، حمل‌ونقل، آب و برق، ارتباطات، فناوری اطلاعات، مواکب تغذیه و اسکان و سایر ابعاد تأمین مالی اربعین، توسط دولت صورت گرفته است و اقدامات جدی جهت ایجاد هماهنگی بین فعالان و ذی‌نفعان این رویداد انجام شده است. ضمن اذعان به این نکات مثبت، ضرورت بهبود خدمت‌رسانی به زائران پیاده‌روی اربعین، به آسیب‌شناسی وضعیت کنونی ضرورت می‌بخشد.

البته این حضور دولت توأم با برخی مسائل و چالش‌ها بوده که انتقاد دلسوزان را به همراه داشته است. از جمله این چالش‌ها می‌توان به کمبود امکانات و زیرساخت‌ها، کافی نبودن خدمات بهداشتی و درمانی، و همچنین، مشکلات مربوط به ترافیک و حمل و نقل اشاره کرد. این مسائل موجب ایجاد نارضایتی در میان زائران و همچنین، انتقادات ازسوی کارشناسان و تحلیلگران اجتماعی شده است. هدف این پژوهش بررسی نقش و جایگاه دولت در پیاده‌روی اربعین (هم در حوزه ارائه خدمات و هم در حوزه تخصیص وجوه) می‌باشد. در این راستا، بررسی‌های دقیق و عمیق‌تری در مورد عملکرد دولت و میزان اثربخشی اقدامات انجام شده ضروری است. این پژوهش می‌تواند به مسئولان کمک کند تا با شناسایی نقاط ضعف و قوت، برنامه‌ریزی بهتری برای سال‌های آینده داشته باشند.

سؤال اصلی این پژوهش آن است که در تأمین مالی پروژه‌های زیرساختی پیاده‌روی اربعین ازسوی دولت چه آسیب‌ها و ضعف‌هایی وجود دارد؟ و کدامیک از این آسیب‌ها مهم‌تر محسوب می‌شود؟ منظور از دولت در این مقاله، همان بخش دوم اقتصاد است که نقش مقررات‌گذاری، حمایت و نظارت دارد و با تهیه اسناد بالادستی و با استفاده از بودجه و امکاناتی که در اختیار دارد، می‌تواند در تأمین وجوه پیاده‌روی اربعین مشارکت نماید. در این مقاله با استفاده از روش دلفی فازی و از طریق مصاحبه با ۱۳ نفر از خبرگان این حوزه، آسیب‌های ناشی از فعالیت دولت در تأمین وجوه پیاده‌روی اربعین احصاء و رتبه‌بندی شده است.

بررسی دقیق و همه‌جانبه نقش دولت در برگزاری پیاده‌روی اربعین می‌تواند به بهبود کیفیت این رویداد عظیم کمک شایانی نماید و تجربه‌ای مطلوب‌تر برای زائران فراهم آورد. این مهم نیازمند همکاری و همفکری تمامی نهادها و ارگان‌ها می‌باشد تا اربعین به‌عنوان یک رویداد فرهنگی و مذهبی، هر ساله باشکوه‌تر از قبل برگزار شود. تخمین‌های غیررسمی نشان می‌دهند که هزینه‌های مستقیم و غیرمستقیم راهپیمایی اربعین هزاران میلیارد تومان است. این هزینه‌ها شامل تأمین زیرساخت‌ها، اسکان، تغذیه، بهداشت، حمل‌ونقل، امنیت، خدمات شهری، و بودجه فرهنگی می‌شوند. ازسوی دیگر، بودجه برخی دستگاه‌ها (مانند استانداری‌ها، بسیج، شهرداری‌ها) برای اربعین اختصاص داده می‌شود و این تخصیص منابع باید با اصول عدالت، کارایی و شفافیت بودجه‌ای سازگار باشد.

همچنین، مدیریت بهینه این هزینه‌ها می‌تواند به افزایش رضایت زائران و بهره‌وری بیشتر از امکانات

منجر شود و از ائتلاف منابع جلوگیری کند. بررسی دقیق هزینه‌ها و استفاده از فناوری‌های نوین در سازماندهی و ارائه خدمات، می‌تواند نقش مهمی در کاهش هزینه‌ها و بهبود کیفیت سفر اربعین ایفا کند. سرانجام، همکاری میان نهادهای دولتی، غیردولتی و مردمی برای برنامه‌ریزی و اجرای این رویداد عظیم ضروری است تا هم اهداف فرهنگی و دینی حفظ شود و هم بار مالی آن به‌صورت منطقی و منصفانه تقسیم شود.

در پایان مقدمه اشاره به این بحث ضروری است که پژوهش در حوزه پیاده‌روی اربعین از منظر تولید دانش اقتصاد اسلامی حائز اهمیت است. مدل‌سازی رفتارهای مشاهده شده در اربعین (به‌ویژه تعامل بین مواکب و زائران) می‌تواند یکی از مصادیق ارائه یک مدل متعالی از روابط اقتصادی تلقی شود که منطبق با آموزه‌های اسلامی است. نظام انگیزشی رویداد فراتر از نگاه‌های مادی و مبتنی بر انگیزش‌های درونی است که افراد را از مادی‌گرایی و نفع‌پرستی دور کرده و به عقلانیتی متمایز مبتنی بر ایثار و دیگرخواهی سوق می‌دهد. بخشی از تلاش مقاله حاضر نیز نشان دادن اهمیت داشتن این نگاه متفاوت به پیاده‌روی اربعین است.

۲-۱. آمارهای اقتصادی

درباره ابعاد اقتصادی پیاده‌روی اربعین هیچ‌گاه آمار جامع و دقیقی از نقش‌آفرینی دولت در پیاده‌روی اربعین منتشر نشده است؛ اما برخی آمارهای کلی منتشر شده از این قرارند:

جدول ۱. بخشی از بودجه اختصاص داده‌شده به اربعین در ۱۴۰۳ در بودجه کل کشور

۲۰۰ میلیارد تومان	کمیته هماهنگی و توسعه تسهیلات و خدمات اربعین در عراق، ذیل ستاد بازسازی عتبات
۲۰ میلیارد تومان	ستاد مرکزی اربعین در سازمان تبلیغات اسلامی
۱۰۰ میلیارد تومان	هزینه‌های پشتیبانی از سفرهای زیارتی اربعین متعلق به وزارت کشور
۳۸۰ میلیارد تومان	بودجه تکمیل و توسعه زیرساخت‌های استانی برای مراسم اربعین
۵۰۴ میلیارد تومان	هزینه‌های پشتیبانی از سفرهای زیارتی اربعین

منبع: قانون بودجه ۱۴۰۳ کل کشور

همچنین، در بودجه شهرداری تهران در سال ۱۴۰۳ اعتباراتی برای رویداد اربعین در نظر گرفته شد. جزئیات این اعتبارات بدین شرح است:

جدول ۲. بخشی از بودجه اختصاص داده شده به اربعین در ۱۴۰۳ در بودجه شهرداری تهران

سازمان بسیج شهرداری (نگهداری موكب امام رضا)	۲۱ میلیارد تومان
شهرداری منطقه یک (برگزاری مراسم اربعین)	۵ میلیارد تومان
شهرداری‌های مناطق ۱۴ و ۲۲ (برگزاری مراسم اربعین)	۷ میلیارد تومان
دفتر شهردار (كمك به هیئت‌ها و مواكب دانشجویی)	۵ میلیارد تومان
سازمان‌های تابعه شهرداری (برگزاری مراسم اربعین)	۱۷۰ میلیارد تومان
سازمان بهشت زهرا (احداث موكب جنت‌الزهرا در كربلا)	۳۰ میلیارد تومان
معاونت اجتماعی فرهنگی (اجرای برنامه‌های عاشورایی و اربعین)	۳۰۰ میلیارد تومان
معاونت اجتماعی فرهنگی (برگزاری مراسم اربعین)	۲۶۰ میلیارد تومان

منبع: لایحه بودجه ۱۴۰۳ شهرداری تهران

سالیانه استان‌های غربی مختلف اعتباراتی برای اربعین دریافت می‌کنند. اعتبارات مصوب برای استان کرمانشاه در اربعین ۱۴۰۳ بدین شرح بود:

جدول ۳. بخشی از بودجه اختصاص داده شده به اربعین در ۱۴۰۳ در اعتبارات استانداری کرمانشاه

کل اعتبار مصوب برای کرمانشاه برای اربعین ۱۴۰۳ (صحرایی، ۱۴۰۳)	۷۱۳/۵ میلیارد تومان
اعتبار مصوب توسط ستاد مرکزی اربعین	۲۷۰ میلیارد تومان
اعتبار مصوب توسط سازمان شهرداری‌ها	۴۰۰ میلیارد تومان
اعتبار مصوب توسط وزارت نیرو برای فاضلاب مرز خسروی	۳۰ میلیارد تومان
برای راه‌اندازی سردخانه و زیرساخت‌های آب در مرز خسروی	۱۰ میلیارد تومان
برای راه‌اندازی کارخانه یخ	۳/۵ میلیارد تومان

منبع: صحرایی، ۱۴۰۳

۲. پیشینه پژوهش

۲-۱. پیاده‌روی اربعین

عمده تحقیقات در زمینه پیاده‌روی اربعین، مربوط به مباحث فرهنگی و ابعاد اجتماعی یا رسانه‌ای این پدیده است. به عنوان مثال، مریجی در ۱۴۰۱ در مقاله‌ای با عنوان «تبیین جامعه‌شناختی زیارت اربعین و کارکردهای اجتماعی آن» بیان می‌کند که «زیارت اربعین به عنوان یک واقعه تاریخی و یک عنوان کنش معطوف به هدف الهی، بن‌مایه فکری جامعه‌شناسی سکولار را به چالش کشیده است. رفتار اربعینی زائران اباعبدالله باطل‌کننده نظریات مبتنی بر سکولاریسم است».

متقی و اردکانی در مقاله‌ای در سال ۱۳۹۹ تحت عنوان «تبیین جایگاه و نقش اربعین در ارتقای پرستیژ ژئوپلیتیکی تشیع» بیان کرده‌اند که «اربعین به عنوان یکی از مهم‌ترین حوزه‌های ژئوکالچر شیعه محسوب می‌شود. به این نحو که راهپیمایی اربعین یکی از نمودهای بارز تحرک شیعه از جغرافیای سخت سرزمینی به جغرافیای نرم باورهای شیعیان و پیوند این دو مهم است، این ترجمان قدرت ژئوکالچر شیعه است».

پرویش (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «بررسی ظرفیت‌های تمدن‌سازی در جهان اسلام با تکیه بر پیاده‌روی اربعین» بیان می‌کند که «رویداد اربعین قابلیت‌هایی متعالی در جامعه‌سازی اسلامی دارد زیرا در این رویداد پرجمعیت، نژاد اهمیتی ندارد؛ بلکه توجه به شعائر اسلامی دارای اهمیت است. رویداد اربعین حماسه‌ای جهانی است که از قابلیت‌هایش می‌توان برای انتقال پیام اتحاد، عدالت‌طلبی و مبارزه با بیداد بهره‌برداری کرد. این رویداد در حال تبدیل شدن به یک ابرپدیده اجتماعی سیاسی در امت اسلامی و جهان است».

غفاری هاشجین و آقایی (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «پیاده‌روی اربعین حسینی به مثابه جنبش اجتماعی» برای بررسی این فرضیه که پیاده‌روی اربعین به مثابه جنبش اجتماعی است، از نظریه چارلز تیلی به عنوان چهارچوب نظری استفاده کرده‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که «این آیین هر سه عنصر تداوم ستادها، استفاده از طیفی از تظاهرات عمومی، و اظهار عمومی چهار عنصر ارزشمندی، اتحاد، تعداد و تعهد را که عناصر اصلی یک جنبش اجتماعی است در خود دارد. پیاده‌روی اربعین یک جنبش اجتماعی فراگیر با تمامی مؤلفه‌های آن است».

رمضانی تمیجانی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی ابعاد و اجزای ذهنی مشارکت جمعی در پیاده‌روی اربعین» بیان می‌کند که «جهان ذهنی زائر اربعین از سویی برآمده از نگاهی متکی بر وحی، فارغ از واقعیات زندگی روزمره است: آموزه‌های توسل، برکت، امداد غیب و توفیق، ریشه در آیات قرآن کریم و روایات معصومین (علیهم‌السلام) دارد. ایضاً مستضعف‌محوری، عاطفه‌محوری، تمایزگذاری و قدسی‌سازی نگرش‌هایی متکی بر درکی از حقیقت دنیاست که آن هم از قرآن و احادیث اقتباس شده است».

همان‌طور که مشاهده می‌شود عمده مقالات فارسی راجع به پیاده‌روی اربعین، ابعاد تمدنی، فرهنگی، دینی، رسانه‌ای و گردشگری آن را بررسی کرده‌اند و هیچ مقاله‌ای در زمینه ابعاد اقتصادی این پدیده یافت نشد. در مقالات خارجی نیز مقالاتی هرچند اندک در زمینه پیاده‌روی اربعین نگاشته شده است. به‌عنوان مثال، مقاله‌ای با عنوان «یک مطالعه پدیدارشناختی از پیاده‌روی اربعین در عراق» که در سال ۲۰۱۸ توسط ام‌سلمه مجتبی حسین نگاشته شده است، معتقد است که «عنصر دامت» به‌عنوان یک انگیزه کلیدی برای کسانی که پیاده‌روی اربعین را هر ساله تکرار می‌کنند، نقش ایفا می‌کند».

همچنین، مقاله‌ای با عنوان «گرم‌زدگی در طول پیاده‌روی اربعین» در سال ۲۰۲۲ به قلم چوی و الطاهر به بررسی برخی ابعاد پزشکی پیاده‌روی اربعین پرداخته و می‌نویسد: «در این مقاله براساس شبیه‌سازی‌های انجام شده به این نتیجه رسیده‌ایم که فشار گرما در حین زیارت معمولاً به سطح «خطرناک» می‌رسد. افزون‌براین، افزایش قابل‌توجه بروز متوالی روزهای گرم و شب‌های گرم طی دهه‌های آینده پیش‌بینی می‌شود که ممکن است باعث بروز بالای اختلالات ناشی از گرما شود؛ زیرا بدن انسان ممکن است توان گرمای روز را نداشته باشد. مطالعه ما نشان می‌دهد که باید اقدامات سازگار و دقیقی برای اطمینان از زیارت ایمن در آینده انجام شود». اما باز هم مقاله‌ای در رابطه با تأمین مالی آیین اربعین نگاشته نشده است.

البته مقالات متعددی در حیطه اقتصاد پیاده‌روی‌های مذهبی بزرگ در سطح جهان تألیف و منتشر شده است. به‌عنوان مثال، لاکشیا گول (۲۰۲۴) در مقاله خود تحت‌عنوان «اثر اقتصادی کوم‌میلار بر اقتصاد محلی پرایاگراج» به بررسی اثرات اقتصادی پیاده‌روی مذهبی کوم‌میلار در هند بر روی جوامع محلی پرداخته است. همچنین، گراو، کلیس و هیمن (۲۰۱۷) در مقاله خود تحت‌عنوان «تأثیر اقتصادی زیارت: تجزیه و تحلیل تأثیر اقتصادی از هزینه‌های زیارتی در گالیسیا» به بررسی اثرات اقتصادی آیین

پیاده‌روی مذهبی در گالیسیا در اسپانیا پرداخته‌اند. اوکانر (۱۹۸۹) در مقاله خود تحت‌عنوان «بانوی گوادالوپ و اقتصاد رفتار سمبولیک» به بررسی اثرات اقتصادی پیاده‌روی مذهبی گوادالوپ در مکزیک پرداخته است.

۲-۲. آسیب‌شناسی پیاده‌روی اربعین

رستگار (۱۴۰۱) در مقاله خود با عنوان «آسیب‌شناسی پیاده‌روی اربعین و رهیافت‌های تقویت آن» معتقد است: «مسائلی که رویداد اربعین را تهدید می‌کنند، عبارت‌اند از: «تعارضات فرهنگی»، «رقابت مواکب ایرانی»، «تضعیف مدل سنتی اربعین عراقی»، «آسیب‌های اجتماعی»، «عرفی شدن»، «تبذیر و اسراف»، «آلودگی‌های زیست‌محیطی»، «کم‌اعتنایی به واجبات»، «فرقه‌های انحرافی»، «دولتی شدن اربعین» و «شکاف سنی شیعی» است. تاج‌بخش (۱۴۰۱) نیز در بررسی خود به روش مشاهده و مصاحبه با عنوان «آسیب‌های پیاده‌روی اربعین حسینی: بررسی جامعه‌شناختی» به نتایج مشابهی رسیده است.

نجاتی (۱۳۹۶) در پژوهشی تحت عنوان «آسیب‌شناسی میدانی مراسم پیاده‌روی اربعین حسینی از زاویه فرهنگ زیارت در اسلام» به این مقوله اشاره کرده که «کم‌توجهی به مسیرهای غیر از مسیر کربلا و نجف، وجود عوامل غفلت‌زا، کمبود برنامه و نیرو برای تبلیغ کودکان، عزاداری‌های خرافی و عوامانه، ضرورت جهت‌دهی نذرها و خیرات موکب‌ها، وجود جریان‌های انحرافی، وجود غذاهای تجملاتی و غذاهای فست‌فودی، نیاز به تمرکززدایی از روز اربعین و سامان‌دهی کاروان‌های بانوان، اسراف، انباشت زباله و آلودگی‌های زیست‌محیطی از جمله مسائلی هستند که در این مقاله بررسی شده‌اند».

هاشمی مقدم (۱۴۰۲) در مقاله خود تحت عنوان «انسان‌شناسی زیارت: مطالعه‌ای در آسیب‌شناسی مراسم اربعین» می‌نویسد: «آسیب‌های مهم در رویداد اربعین در ۶ دسته می‌گنجند: آسیب‌های مدیریتی، فرهنگی، اقتصادی، زیست‌محیطی، سیاسی و گردشگری. در این بین دو آسیب بیش از بقیه مطرح هستند: دولتی شدن اربعین، و تفاوت‌های فرهنگی میان زائران ایرانی با میزبانان عراقی».

۲-۳. مداخله دولت

متأسفانه پیرامون آسیب‌های نقش دولت در تأمین مالی رویدادهای مذهبی، گردشگری مذهبی، مناسک جمعی، یا حتی ابعاد اقتصادی زیارت، پژوهش و مقاله مدونی وجود ندارد؛ اما در زمینه مداخله دولت در کلیت اقتصاد، مقالات فراوانی وجود دارد؛ از جمله میر و همکاران (۱۳۹۹)، دانشگر (۱۴۰۱) و طغیانی و آذری (۱۳۹۷).

۳. مبانی نظری

۳-۱. از منظر اقتصاد اسلامی

پیاده‌روی اربعین به عنوان بزرگ‌ترین گردهمایی مذهبی جهان، افزون‌بر جلوه‌های معنوی، می‌تواند یک الگوی عملی از اقتصاد اسلامی به شمار آید. این رخداد با ویژگی‌هایی چون ایثار، انفاق، تعاون، و محوریت ارزش‌های دینی، تقابل عمیقی با مبانی اقتصاد متعارف دارد. در ادامه، این مسئله را با اتکا به منابع علمی و آموزه‌های اسلامی بررسی می‌کنیم.

۳-۱-۱. تجلی ایثار، انفاق و دیگر دوستی

در ایام پیاده‌روی اربعین، میلیون‌ها زائر با کمک‌های مردمی (نه دولتی) اسکان، تغذیه، و حمل و نقل رایگان دریافت می‌کنند. این خدمات بر پایه ایثار و انفاق انجام می‌شود، که از مهم‌ترین مفاهیم اقتصاد اسلامی هستند. قرآن کریم در آیه ۹ سوره حشر می‌فرماید «وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ». از جمله ویژگی منحصر به فرد اقتصاد اسلامی انفاق، ایثار و مواسات مالی است که نقش بسیار مهمی در توزیع ثروت و درآمد دارند (جمالی و خلیلیان اشکذری، ۱۳۹۹).

۳-۱-۲. فرار از کالانگاری انسان و روابط اجتماعی

در پیاده‌روی اربعین، برخلاف فرهنگ سرمایه‌داری که همه چیز را به کالا و ارزش مبادله‌ای تقلیل می‌دهد، انسان ارزش ذاتی دارد. خدمات به زائران رایگان و بدون انتظار بازگشت مادی است. در پیاده‌روی اربعین، روابط انسانی بر مبنای کرامت و محبت سامان می‌یابد، نه معامله و منفعت. این درحالی است که سرمایه‌داری، انسان را به «وسیله» تقلیل می‌دهد، اما در سنت اسلامی، انسان هدف است.

۳-۱-۳. تعاون و همکاری مردمی گسترده

مواکب مردمی نمونه واقعی از تعاون هستند. مردم برای رفع نیازهای دیگران داوطلبانه و بی چشم داشت مشارکت می‌کنند. قرآن کریم در آیه دوم سوره مائده می‌فرماید: «وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى». برای رشد همه جانبه فضایل باید زمینه‌ها را آماده کرد و در راه رسیدن به آن هدف، تعاون داشت (قرائتی، ۱۳۷۴).

۳-۱-۴. محوریت خداوند در تصمیمات اقتصادی

در پیاده‌روی اربعین، انگیزه اصلی نه سود و لذت مادی، بلکه قرب الهی و محبت به امام حسین (علیه السلام) است. این نوع تصمیم‌گیری اقتصادی، مبتنی بر ایمان و رضایت الهی است. در اقتصاد اسلامی، تصمیم‌گیری تابع ارزش‌های الهی است، نه صرفاً محاسبات مادی. در آیه ۱۶۲ سوره انعام آمده است: «قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ». این یعنی در اسلام، رضایت الهی در همه مناسبات اجتماعی و اقتصادی نقش پررنگی دارد.

۳-۱-۵. فاصله‌گیری از مبانی اقتصاد متعارف: فردگرایی، سودمحوری و مصرف‌گرایی

پیاده‌روی اربعین یک بستر عملی برای نفی فردگرایی و سودپرستی است. زائران و خادمان، از لذت‌ها، سودها، و راحتی خود می‌گذرند تا به دیگری خدمت کنند. اقتصاد توحیدی با اصل سودمحوری و فردگرایی در تضاد است. محور در آن، مسئولیت اجتماعی و اخلاقی است. اقتصاد اسلامی در تضاد با اصالت سود، اصالت مصرف و اصالت فرد است (حسینی و سلیمانی، ۱۳۹۸).

۳-۱-۶. نتیجه‌گیری

پیاده‌روی اربعین را می‌توان نمادی عینی از اقتصاد اسلامی مردمی، مبتنی بر ایثار، کرامت انسانی، تعاون، و ایمان دانست. این الگو در تضاد آشکار با اقتصاد سرمایه‌داری قرار دارد که فردگرایی، سودطلبی و کالانگاری را در محور قرار می‌دهد. الگوی پیاده‌روی اربعین نشان می‌دهد که اقتصاد می‌تواند در خدمت تعالی انسان و جامعه توحیدی باشد، نه صرفاً افزایش تولید و مصرف.

۳-۲. مداخله دولت

کارایی اقتصادی به عنوان یک هدف برتر در اقتصاد، همواره مورد توجه محققان و اقتصاددانان قرار داشته است. این مفهوم به وضوح نشان دهنده اهمیت بهینه سازی منابع و کاهش هزینه ها در فرایند تولید و توزیع کالاها و خدمات در جامعه است. در این راستا، دولت ها به عنوان نهادهای مسئول و متولی، باید به نحوی عمل کنند که کارایی اقتصادی در جامعه به حداکثر برسد. این امر به ویژه در شرایطی که نارسایی های بازار وجود دارد، اهمیت بیشتری پیدا می کند. «به غیر از اقتصاددانان نئوکلاسیک، سایرین نظیر اقتصاددانان نهادگرا بر این باورند که به دلیل نارسایی های بازار، کارایی اقتصادی تنها از طریق بازار قابل حصول نیست و تنها راه آن، دخالت دولت است و دولت به عنوان نماینده جامعه نباید در قبال آنها بی تفاوت باشد» (هداوند، ۱۳۸۶، ص ۵۱ به نقل از لطفی، ۱۴۰۱). بنابراین، بررسی دقیق نقش و وظایف دولت در این زمینه ضروری به نظر می رسد.

در بسیاری از کشورها، دولت به عنوان یک نهاد کلیدی در توسعه بخش سوم، یعنی بخش اجتماعی و غیرانتفاعی، ایفای نقش می کند. به عنوان مثال، دولت با پرداخت تسهیلات مالی، به تأسیس و توسعه سازمان های غیرانتفاعی یاری می رساند. این حمایت ها نه تنها به تقویت بخش سوم کمک می کند، بلکه به بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی نیز منجر می شود. «البته این امر نباید از حد خودش خارج شود. مداخله باید کمترین هزینه اجرایی را به دولت تحمیل کند؛ زیرا پیچیدگی در اجرای قوانین به تحمیل هزینه های بیشتر به دولت منجر شده و کارایی اجتماعی آن مداخله را کاهش خواهد داد» (خوشبویی و همکاران، ۱۳۹۷).

اگر مداخله دولت ناکارا یا با اثر تزاخمی باشد، رفاه کاهش می یابد (ماسگریو، ۱۹۵۹). مشارکت داوطلبانه مردمی زمانی پایدار و خلاق باقی می ماند که فضای ایفای نقش واقعی برای نهادهای مردمی حفظ شود. دخالت بیش از حد دولت می تواند باعث «اخراج» مشارکت مردمی شود. سیاست های دولت محور بیش از حد، انگیزه های درونی برای مشارکت را تضعیف می کنند (فری، ۱۹۹۷). وقتی نظام انگیزش درونی وجود دارد مردم خودجوش عمل می کنند و از این رو، دولت نباید این انگیزه های درونی را خراب کند و صرفاً باید آن را هدایت و جهت دهی کند.

نقش نظارتی و مقررات گذاری دولت نیز ابعاد دیگری از مداخله دولتی را تشکیل می دهد. درواقع،

دولت به‌عنوان یک نهاد نظارتی باید اطمینان حاصل کند که فعالیت‌های اقتصادی در چهارچوب قوانین و مقررات مشخصی انجام می‌شود. این امر به ایجاد یک محیط اقتصادی شفاف منجر می‌شود که در آن بازیگران اقتصادی می‌توانند با اطمینان بیشتری به فعالیت بپردازند. «برای شناساندن پدیده دولت مدرن از واژه‌ها و اصطلاحات متعددی استفاده شده است: دولت به‌عنوان مالک، دولت به‌عنوان تولیدکننده، دولت به‌مثابه کارفرما، دولت به منزله توزیع‌کننده و دولت به منزله سیاست‌گذار؛ اما اغلب ادعا شده که دوران مدرن، دوران دولت مقررات‌گذار است. مقررات‌گذاری به همه روش‌هایی اطلاق می‌شود که توسط آنها دولت و نهادهای مقررات‌گذار، با ابزارهای اداری یا قانون‌گذاری و یا قضایی در حوزه‌های اقتصادی و اجتماعی مداخله می‌کنند تا رفتار کنشگران این حوزه‌ها را کنترل نمایند» (باغستانی میبیدی، میری و صمدی بروجنی، ۱۳۹۴).

همچنین، دولت باید در سازوکار هماهنگی بین نهادها و سازمان‌های مختلف ایفاگر نقش باشد. بدون وجود یک نهاد مرکزی که بتواند به هماهنگی بین دستگاه‌های دولتی و غیردولتی بپردازد، دستیابی به اهداف مشترک و اجرای مؤثر سیاست‌ها دشوار خواهد بود. به همین دلیل، دولت باید به‌عنوان یک هماهنگ‌کننده عمل کند و با استفاده از ابزارهای مختلف، ارتباطات بین سازمان‌ها و نهادهای مختلف را تسهیل کند. این موضوع به‌ویژه در شرایط بحرانی که نیاز به همکاری و هم‌افزایی بیشتر است، اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. «اصل هماهنگی، گوهر مدیریت است. در انجام وظایف پیوسته، ایجاد هماهنگی در سطوح فردی، گروهی، سازمانی و فراسازمانی یک ضرورت راهبردی است. ماهیت خط‌مشی‌های عمومی به‌گونه‌ای است که اجرای آن نیازمند تعامل سازمان‌های مختلف است. ازاین‌رو، بدون هماهنگی، برآوردن اهداف مشترک با موانعی جدی روبرو خواهند شد» (بیکدلو و رهنورد، ۱۳۹۶). بدون مشارکت و مداخله دولت، ایجاد هماهنگی بین نهادها و سازمان‌های مختلف امری سخت و تقریباً غیرممکن است. ازاین‌رو، مداخله دولت در امر هماهنگی و همکاری، امری ضروری است.

افزون‌براین، دولت باید به مسئله آموزش و توانمندسازی نیروی انسانی نیز توجه داشته باشد. نیروی انسانی به‌عنوان یکی از عوامل کلیدی در تحقق کارایی اقتصادی، نیازمند آموزش و ارتقای مهارت‌هاست. دولت می‌تواند با سرمایه‌گذاری در آموزش و پرورش، و همچنین، برنامه‌های آموزشی برای بزرگسالان، به بهبود کیفیت نیروی کار کمک کند. در نهایت، باید توجه داشت که مداخله دولت در اقتصاد باید

به‌گونه‌ای باشد که به افزایش کارایی و کاهش هزینه‌ها منجر شود. این امر نیازمند برنامه‌ریزی دقیق و استفاده از تجربیات موفق کشورهای دیگر است. دولت باید به‌عنوان یک نهاد پاسخگو و شفاف عمل کند و از نظرات و پیشنهادات جامعه بهره‌برداری کند. این رویکرد می‌تواند به افزایش اعتماد عمومی و مشارکت مردم در فرایندهای اقتصادی منجر شود.

شکل ۱. مداخلات دولت در اقتصاد

۴. روش پژوهش

نبود داده‌های کمی و شفاف درباره ابعاد مالی و اقتصادی پیاده‌روی اربعین، خود یکی از چالش‌های اصلی سیاست‌گذاری و پژوهش در این حوزه است. این فقدان داده، در گزارش‌های رسمی، مقالات دانشگاهی، و نیز نقدهای کارشناسانه مورد اشاره قرار گرفته است. دلایل این کمبود را می‌توان در چند سطح توضیح داد: اولاً، نظام آماری خاص و متمرکزی برای ثبت، طبقه‌بندی و انتشار هزینه‌ها و مشارکت‌ها ندارد. ثانیاً، هزینه‌های اربعین میان چندین نهاد پخش می‌شود: وزارت کشور، شهرداری‌ها، سپاه، ارتش، نهادهای دینی، ستاد بازسازی عتبات، استانداری‌ها، و ده‌ها نهاد دیگر؛ و از این رو، ساختار غیرمتمرکز و گاه رقابتی میان نهادهای درگیر در پیاده‌روی اربعین به نبود شفافیت، تداخل مأموریت‌ها، و عدم‌تجمیع اطلاعات مالی منجر شده است. ثالثاً، اربعین بیشتر در چهارچوب فرهنگی و معنوی تحلیل

می‌شود، نه اقتصادی. تحلیل مالی و اقتصادی گاه به‌عنوان نوعی «سکولارسازی مناسک دینی» تلقی شده و حساسیت‌برانگیز است. رابعاً، در بسیاری از موارد، اطلاعات مالی مرتبط با نهادهای درگیر در اربعین «محرمانه»، «فاقد سند منتشرشده» یا «به‌صورت درون‌سازمانی» باقی می‌ماند.

ازسوی دیگر، باتوجه به نکات یادشده و با توجه به اینکه اربعین صرفاً یک پدیده مادی و قابل‌شمارش نیست؛ بلکه پیچیده و ذو ابعاد است، ازاین‌رو تحلیل‌های کمی نمی‌توانند عمق و لایه‌های معنایی را به‌درستی پوشش دهند و رویکرد کیفی با مصاحبه، مشاهده مشارکتی و تحلیل گفتمان برای چنین مواردی مناسب‌تر است. همچنین، نبود نهادهای منسجم برای تولید و نگهداری داده، پژوهشگران را ناگزیر می‌کند به روش‌های کیفی (که متکی بر مشاهده و تحلیل معنا هستند) روی بیاورند. به علت اینکه نظریه‌های آماده برای تحلیل اربعین کم هستند، پژوهشگر به جای آزمون نظریه، باید آن را بسازد. روش‌های کیفی اجازه می‌دهند نظریه از دل گفتگوها، مشاهدات و داده‌های تجربی شکل بگیرد. در مرحله کنونی مطالعه پدیده‌ای چون پیاده‌روی اربعین، رویکرد کیفی نه‌تنها اولویت دارد، بلکه ضروری است.

درمجموع، باتوجه به اینکه نظرات نخبگان درباره تأمین مالی آیین‌های دینی مشتت و طیفی است و همچنین، نهادهای حاکمیتی هیچ آمار رسمی درباره ابعاد اقتصادی اربعین منتشر نکرده‌اند، روش دلفی فازی جهت اخذ نظرات نخبگان و فعالان این حوزه در راستای ارائه یک پاسخ هدفمند به سؤال پژوهش انتخاب شد.

تکنیک دلفی فازی بر مبنای دیدگاه خبرگان انجام می‌شود. در این روش، برای سنجش دیدگاه از عبارات کلامی استفاده می‌شود. عبارات کلامی در انعکاس کامل مکنونات ذهنی پاسخ‌دهنده دچار محدودیت‌هایی است. مثلاً عبارت «زیاد» برای فرد A که فرد سخت‌گیری است با عبارت «زیاد» برای فرد B متفاوت است. اگر برای کمی‌سازی نظر هر دو فرد از یک عدد قطعی استفاده شود، نتایج اریب خواهد داشت. ازاین‌رو، با توسعه طیف فازی می‌توان این مسئله را حل نمود.

برای تعیین میزان اهمیت شاخص‌ها می‌توان از روش دلفی فازی استفاده نمود. یکی از فواید مهم روش دلفی فازی نسبت به روش دلفی سنتی آن است که می‌توان از یک راند برای غربال شاخص‌ها استفاده کرد. در الگوریتم اجرای روش دلفی فازی برای غربال شاخص‌ها ابتدا باید طیف فازی مناسبی برای فازی‌سازی عبارات شفاهی مصاحبه‌شوندگان تعیین کرد. برای این کار می‌توان از روش‌های توسعه

طیف فازی بهره‌برداری نمود یا از طیف‌های فازی متداول استفاده کرد. به‌عنوان مثال، طیف فازی مثلی برای مقیاس پنج درجه لیکرت در بیان اهمیت شاخص‌ها به شرح زیر است:

خیلی مهم	مهم	اهمیت متوسط	کم‌اهمیت	غیرمهم
(0.75, 1, 1)	(0.5, 0.75, 1)	(0.25, 0.5, 0.75)	(0, 0.25, 0.5)	(0, 0, 0.25)

پس از انتخاب طیف فازی مناسب، دیدگاه خبرگان تجمیع و به‌صورت فازی ثبت می‌شود. راه‌های مختلفی برای تجمیع نظر خبرگان وجود دارد. اگر دیدگاه هر کارشناس به‌صورت عدد فازی مثلی $(u \cdot m \cdot l)$ نشان داده شود، یک روش مرسوم برای تجمیع دیدگاه n کارشناس، کمینه l ، میانگین m و بیشینه u این‌گونه است:

$$F_{AGR} = \left(\min(l), \left\{ \frac{\sum m}{n} \right\}, \max(u) \right)$$

روش معمول برای تجمیع نظرات خبرگان، روش میانگین فازی است که به‌صورت زیر سنجیده

$$F_{AGR} = \left(\frac{\sum l}{n}, \frac{\sum m}{n}, \frac{\sum u}{n} \right)$$

می‌شود:

بعد از تجمیع فازی دیدگاه خبرگان باید به فازی‌زدایی نتایج پرداخت. در شیوه‌های گوناگون که با رویکرد فازی انجام می‌شود، محقق سرانجام به‌دنبال آن است که مقادیر فازی نهایی را به عددی قطعی تبدیل نماید. معمولاً تجمیع اعداد فازی مثلی را می‌توان توسط یک مقدار قطعی خلاصه کرد که به بهترین میانگین مربوط است. این کار را فازی‌زدایی می‌گویند. شیوه‌های گوناگونی برای فازی‌زدایی وجود دارد. یکی از روش‌های آسان برای فازی‌زدایی میانگین اعداد فازی مثلی به شکل زیر است (حبیبی، جهان‌تیغ و سرافرازی، ۲۰۱۵):

$$F_{AVG} = (L, M, U)$$

$$X_m^1 = \frac{L+M+U}{3}$$

$$X_m^2 = \frac{L+2M+U}{4}$$

$$X_m^3 = \frac{L+4M+U}{6}$$

$$Crispnumber = Z^* \Rightarrow \max(X_{mnx}^1, X_{mnx}^2, X_{mnx}^3)$$

با توجه به نکات بیان‌شده، سه مرحله مصاحبه با خبرگان انجام شد. تعداد شرکت‌کنندگان در روش دلفی فازی برحسب دامنه و گستره موضوع و منابع قابل‌دسترس متفاوت خواهد بود. در پژوهش‌های مختلف تعداد اعضای پنل متفاوت بوده و استفاده از گروه‌هایی با اندازه‌های ۸ نفر تا بیش از ۱۵۰۰ نفر گزارش شده است. هرچند برخی محققین بر این باورند که هرچه تعداد شرکت‌کنندگان بیشتر باشد، بهتر است، اما در مقابل نیز عده‌ای معتقدند که شواهد تجربی کمی در خصوص تأثیر تعداد شرکت‌کنندگان بر روایی و اعتمادپذیری فرایندهای اجماع وجود دارد.

ازین‌رو می‌توان گفت: در روش دلفی، شایستگی اعضای پنل موضوعیت دارد و نه تعداد آنها (مهم است که افرادی با تخصص‌های مختلف مرتبط با موضوع پژوهش، در گروه خبرگان حضور داشته باشند) (شریف‌زاده، سلیمانی و کیایی، ۱۴۰۰). این خبرگان ۱۳ نفر متشکل از صاحب‌نظران دانشگاهی، صاحب‌نظران حوزوی، فعالین پیاده‌روی اربعین، و مسئولین ستاد اربعین بودند. ۶ نفر شخصیت‌های علمی حوزه و دانشگاه در حوزه‌های اقتصاد، مدیریت، علوم اجتماعی، ۳ نفر از مسئولین در مجموعه‌های مرتبط با اربعین، ۳ نفر از فعالین ایرانی پیاده‌روی اربعین، و یک نفر از فعالین عراقی پیاده‌روی اربعین بودند.

۵. یافته‌های پژوهش

مصاحبه‌ها نیز به‌صورت ویدئوکنفرانس انجام شد و گاه تا دو ساعت به طول انجامید. طی دور اول مصاحبه‌ها با خبرگان، ۲۱ مؤلفه ذیل (در جدول ۱) به‌عنوان آسیب‌های نقش‌آفرینی دولت در پیاده‌روی اربعین احصاء شدند. سپس طی دور دوم مصاحبه‌ها از خبرگان درخواست شد به این آسیب‌ها از رتبه ۱ تا رتبه ۵، عددی را تخصیص دهند (عدد ۱ به معنای بی‌اهمیت و عدد ۵ به معنای بسیار بااهمیت است). نتایج مصاحبه‌های دور دوم در قالب جدول ۴ بیان شده‌اند. در مرحله بعد، طی مصاحبه‌های مرحله سوم، برای اینکه اجماع خبرگان حاصل شود، نتایج به‌سمع خبرگان رسید و برخی نظرات تعدیل شد. نتایج مصاحبه‌های دور سوم در قالب جدول ۵ بیان شده‌اند. برای اینکه فرایند دلفی فازی کامل شود، باید میانگین نظرات در مصاحبه‌های دوم با میانگین نظرات در مصاحبه‌های سوم مقایسه شود و اگر اختلاف میانگین‌ها بیش از $\frac{0}{1}$ باشد، به معنای عدم اجماع است و مجدداً باید مصاحبه انجام شود؛ اما اگر اختلاف میانگین‌ها کمتر از $\frac{0}{1}$ باشد، به معنای اجماع است و فرایند مصاحبه‌ها متوقف می‌شود. نتیجه این اختلاف میانگین‌ها در قالب جدول ۷

بیان شده است. (باتوجه به طولانی بودن محاسبات در نرم افزار اکسل، از بیان نمونه محاسبات در این مقاله اجتناب شد و تنها به ذکر امتیازات خبرگان و نتایج محاسبات در جداول ۴، ۵ و ۶ اکتفا شد).

جدول ۴. آسیب های احصاء شده بنابر دور اول مصاحبه ها

حوزه کلی	شماره آسیب	آسیب ها
نهادی	۱	نبود سند بالادستی برای کیفیت و کمیت تأمین مالی زیرساخت های اربعین
	۲	ناکارآمدی و عدم نگاه بلندمدت در تصمیمات اربعینی دولت برای تأمین وجوه
	۳	عدم تفکیک و تقسیم وظایف بین بخش های دولتی
	۴	عدم تقسیم وظایف بین بخش دولت و بخش خصوصی در تأمین مالی زیرساخت ها
	۵	عدم جانمایی صحیح موبک ها و بنابرین، عدم تناسب خدمات با نیازها
	۶	نبود آمار دقیق از ابعاد مختلف حضور دولت و شرکت ها و بنابرین، فساد دولتی
	۷	عدم ریل گذاری تعاملات جهانی و منطقه ای برای تأمین مالی پیاده روی اربعین
زیرساختی	۸	تخصیص بیش از حد وجوه و اسراف در پذیرایی های نامتناسب با مقتضیات اربعین
	۹	عدم تخصیص وجوه کافی به زیرساخت های آب و برق مسیر کربلا
	۱۰	عدم تخصیص وجوه کافی به مسئله دفع پسماند
	۱۱	عدم تخصیص وجوه کافی به زیرساخت های حمل و نقل
	۱۲	عدم تخصیص وجوه کافی به حوزه بهداشت و درمان
	۱۳	عدم انعقاد قرارداد تأمین مالی پروژه ها با بخش خصوصی و با دولت عراق
	۱۴	عدم استفاده کافی از ظرفیت های منابع مردمی
	۱۵	عدم استفاده از ظرفیت خیریه ها و صندوق های نیکوکاری
	۱۶	عدم استفاده از ظرفیت پلتفرم های کراودفاندینگ
فرهنگی	۱۷	ایجاد رقابت کاذب در رفاهیات و نمایش اسم بانی و لذا تخریب اخلاق
	۱۸	عدم تخصیص وجوه کافی برای فرهنگ سازی ابزارهای تأمین مالی متناسب با فضای اربعین
	۱۹	عدم توجه کافی به هنجارها و ارزش ها و نظام انگیزشی پیاده روی اربعین
	۲۰	عدم وجود سیاست واحد در صداوسیما و سایر ارگان های فرهنگی برای تأمین مالی اربعین
	۲۱	عدم حمایت مالی از ایده ها، تحقیقات و پایان نامه های اربعینی

در ادامه توضیح مختصری در مورد هریک از مؤلفه‌های یادشده ارائه شده است:

۱. نبود سند بالادستی برای کیفیت و کمیت تأمین مالی زیرساخت‌های پیاده‌روی اربعین: نبود یک سند بالادستی که چگونگی و مقدار منابع مالی اربعین، و اینکه در کجا صرف شوند، و اینکه از چه طریقی حاصل شوند، را بیان کند. «بخش مهم این سند، نگاشت نهادی و مشارکت دستگاه‌های مسئول در این حوزه است» (شکرانی، ۱۴۰۳)؛

۲. ناکارآمدی و نبود نگاه بلندمدت در تصمیمات اربعینی دولت برای تأمین وجوه: عدم‌ملاحظه مقتضیات آینده در زمینه ابزارها و روش‌های تأمین مالی پیاده‌روی اربعین، یکی از مسائل این حوزه است. «آینده‌نگری، روشن کردن این مقوله است که تصمیمات حاضر به چه آینده‌های احتمالی منجر خواهند شد و چگونه می‌توان در مسیر تحقق آینده ایدئال حرکت نمود» (قاسمی، شراهی، و تقدسی، ۱۴۰۱)؛

۳. عدم تفکیک و تقسیم وظایف بین بخش‌های دولتی: این به معنای عدم تقسیم وظایف بین دستگاه‌های مختلف دولتی در راستای تأمین مالی زیرساخت‌های پیاده‌روی اربعین، می‌باشد. «هماهنگی میان دستگاه‌های ذیربط، ایجاد قرارگاه شبانه‌روزی در ستاد اربعین برای کنترل بیشتر، آمادگی برای واکنش در شرایط بحران، و سیاست‌گذاری کلان در این عرصه، از جمله اقدامات ضروری است» (یعقوبی و همکاران، ۱۴۰۰)؛

۴. عدم تقسیم وظایف بین بخش دولت و بخش خصوصی در تأمین مالی زیرساخت‌ها: عدم تقسیم وظایف بین دستگاه‌های دولتی و شرکت‌ها در تأمین مالی پیاده‌روی اربعین، یکی از مسائل این حوزه است. «فعال‌سازی حداکثری بخش خصوصی نه تنها منجر به اشتغال‌زایی مضاعف می‌شود، بلکه با ارتقای کیفیت سرویس‌ها شرایطی فراهم می‌کند تا مردم از رفاه بیشتر برخوردار شوند» (صدر، ۱۴۰۳)؛

۵. عدم جانمایی صحیح موکب‌ها و عدم تناسب خدمات با نیازها: برنامه‌ریزی دقیق و متناسب برای تأمین مالی پیاده‌روی اربعین مستلزم جانمایی صحیح موکب‌هاست؛ به‌طوری‌که در هر مکانی از مسیر پیاده‌روی، متناسب با نیاز آن مکان، موکب‌ها قرار بگیرند نه اینکه در برخی مکان‌ها ازدیاد مواکب باشد و در برخی مکان‌ها کمبود مواکب؛

۶. نبود آمار دقیق از ابعاد مختلف حضور دولت و شرکت‌ها و فساد دولتی: نبود آمار دقیق در تأمین مالی پیاده‌روی اربعین توسط دستگاه‌های دولتی و شرکت‌ها، یکی از مسائل این حوزه است. این امر موجب عدم شفافیت و عدم‌برآورد و مسئله‌شناسی دقیق می‌شود؛

۷. عدم ریل‌گذاری تعاملات جهانی و منطقه‌ای برای تأمین مالی پیاده‌روی اربعین: تأمین مالی پیاده‌روی اربعین - به‌عنوان یک آیین امتی و جهانی - مستلزم مشارکت و همکاری و همفکری عموم امت اسلام در سراسر جهان است و در این راستا بهتر است تعاملات منطقه‌ای و جهانی در راستای حل معضلات تأمین مالی اربعین ریل‌گذاری شود. «در جهان امروز مراسم اجتماعی نظیر اربعین می‌توانند قابلیت‌های زیادی را در بسترسازی تحقق امت واحده ایجاد کنند» (پرویش، ۱۳۹۸)؛

۸. تخصیص بیش از حد وجوه و اسراف در پذیرایی‌های نامتناسب با مقتضیات پیاده‌روی اربعین: منابع مالی بیش از حد به پذیرایی‌ها در مسیر کربلا تخصیص می‌یابد؛ پذیرایی‌هایی که گاه با اقتضای سادگی در مسیر پیاده‌روی سازگار نیست. «زائر در سفر زیارت امام حسین (علیه‌السلام) نباید توشه خود را از غذاهای لذیذ مانند بریانی و حلواجات قرار دهد؛ بلکه برای خوراکش نان با شیر یا ماست تهیه کند» (قمی، ۱۴۰۲)؛

۹. تخصیص نیافتن وجوه کافی به زیرساخت‌های آب و برق مسیر کربلا: درباره زیرساخت‌های آب و برق مسیر کربلا، وجوه کافی تخصیص داده نشده است. ضعف در سیستم‌های زیرساختی نظیر آب و برق می‌تواند مشکلاتی را برای زوار به همراه داشته باشد؛

۱۰. تخصیص نیافتن وجوه کافی به مسئله دفع پسماند: منابع مالی کافی به مسئله دفع پسماند و راهکارهای حل معضل پسماند تخصیص نیافته است. «مسئله انبوه زباله در شهرها و مسیر پیاده‌روی جزء نقاط ضعفی است که شاید خطرات زیست‌محیطی و بهداشتی را در پی داشته باشد» (یعقوبی و همکاران، ۱۴۰۰)؛

۱۱. تخصیص نیافتن وجوه کافی به زیرساخت‌های حمل‌ونقل: منابع مالی کافی به ایجاد زیرساخت‌های حمل‌ونقل (چه جاده‌ها و چه وسایل حمل‌ونقل) تخصیص نیافته است. عدم تسهیل حمل‌ونقل زوار می‌تواند مسائلی را در پی داشته باشد؛

۱۲. تخصیص نیافتن وجوه کافی به حوزه بهداشت و درمان: با وجود همه تلاش‌ها، منابع کافی به حوزه بهداشت و درمان پیاده‌روی اربعین تخصیص نیافته است. این درحالی است که بهداشت و درمان یکی از مهم‌ترین حوزه‌های رویداد اربعین است؛

۱۳. عدم انعقاد قرارداد تأمین مالی پروژه‌ها با بخش خصوصی و با دولت عراق: قراردادهای لازم برای تأمین مالی پروژه‌های زیرساخت‌های اربعین با دولت عراق و با شرکت‌های مختلف بخش خصوصی

منعقد نشده است. متأسفانه، عدم انعقاد قراردادهای لازم برای تأمین مالی پروژه‌های زیرساختی می‌تواند به مشکلات جدی در ارائه خدمات به زائران منجر شود. در صورتی که این قراردادها منعقد نشوند، احتمالاً تأسیسات و خدمات مورد نیاز برای زائران به درستی آماده نخواهد شد. این امر می‌تواند به نارضایتی زائران و کاهش کیفیت مراسم اربعین منجر شود؛

۱۴. استفاده ناکافی از ظرفیت‌های منابع مردمی: بخش عمده هزینه دولت برای پیاده‌روی اربعین، از جانب بودجه دولتی است و نه منابع مردمی. «اصرار بر ادامه مداخله مستقیم حاکمیت و نهادهای مرتبط با آن در فعالیت‌های اربعین، حاصلی جز اتلاف هزینه‌ها و منابع انسانی، ناکارآمدی و اثرگذاری اندک، و زوال اعتماد عمومی به همراه نخواهد داشت» (پویافر، ۱۳۹۹)؛

۱۵. عدم استفاده از ظرفیت خیریه‌ها و صندوق‌های نیکوکاری: از ظرفیت خیریه‌ها و صندوق‌های نیکوکاری برای تأمین مالی بهینه پیاده‌روی اربعین به‌نحو کافی استفاده نشده است. «صندوق نیکوکاری نوعی از صندوق‌های سرمایه‌گذاری با درآمد ثابت و پیش‌بینی سود است که برای پیشبرد یک کار خیرخواهانه تأسیس می‌شود» (رحمتی، ۱۴۰۳)؛

۱۶. عدم استفاده از ظرفیت پلتفرم‌های کرافاندینگ: از ظرفیت پلتفرم‌های کرافاندینگ برای تأمین مالی بهینه پیاده‌روی اربعین به‌نحو کافی استفاده نشده است. کرافاندینگ که بر مبنای جمع‌آوری سرمایه از تعداد زیادی افراد از طریق سامانه‌های برخط انجام می‌شود، نقش مهمی در توسعه و ترویج کارآفرینی اجتماعی ایفا می‌نماید (محمدزاده و همکاران، ۱۴۰۳)؛

۱۷. ایجاد رقابت کاذب در رفاهیات و نمایش اسم بانی و تخریب اخلاق: دستگاه‌های دولتی نباید در ایجاد رفاهیات رقابت کاذب داشته باشند. «ایجاد مواکب بزرگ و با تابلوها و پرچم‌های بزرگ بر فراز اماکن و امکانات فراوان، نوعی تحقیر مواکب ساده عراقی تلقی می‌شود و گونه‌ای رقابت‌جویی را در مردم عراق ایجاد می‌نماید» (پویافر، ۱۳۹۹)؛

۱۸. تخصیص نیافتن وجوه کافی برای فرهنگ‌سازی ابزارهای تأمین مالی متناسب با فضای اربعین: ترویج ابزارهای تأمین مالی لازم برای اربعین و تقویت سیستم انگیزش درونی پیاده‌روی اربعین، مستلزم فرهنگ‌سازی لازم است؛ اما منابع مالی کافی به این فرهنگ‌سازی تخصیص نیافته است. یکی از ابعاد ضروری اربعین، شیوه بازتاب رسانه‌ای است (یعقوبی و همکاران، ۱۴۰۰)؛

۱۹. توجه ناکافی به هنجارها و ارزش‌ها و نظام انگیزشی پیاده‌روی اربعین: خدمات متداول عمومی در پیاده‌روی اربعین (نظیر تغذیه و محل اسکان) عمدتاً باید برعهده میزبان (عراقی‌ها) باشد تا نظام انگیزش درونی مردم عراق برای تأمین مالی اربعین تخریب و تضعیف نشود.

۲۰. نبود سیاست واحد در صداوسیما و دیگر ارگان‌های فرهنگی برای تأمین مالی اربعین: برای حفظ و بهبود نظام انگیزش درونی مردم برای تأمین مالی اربعین، لزوم سیاستی واحد در صداوسیما و سایر ارگان‌های فرهنگی برای ترغیب انگیزش مردم به تأمین مالی اربعین ضروری است.

۲۱. عدم حمایت مالی از ایده‌ها، تحقیقات و پایان‌نامه‌های اربعینی: تهیه سازوکار بهینه برای تأمین مالی زیرساخت‌های پیاده‌روی اربعین مستلزم تحقیقات و پژوهش‌های متعددی در این حوزه است که این مهم بدون حمایت مالی از طرف دولت میسر نخواهد بود.

پس از استخراج ۲۱ مؤلفه یادشده از مصاحبه‌های دور اول، مصاحبه‌های دور دوم با خبرگان آغاز شد. طی دور دوم مصاحبه‌ها از خبرگان درخواست شد به این آسیب‌ها از رتبه ۱ تا رتبه ۵، عددی را تخصیص دهند (عدد ۱ به معنای بی‌اهمیت و عدد ۵ به معنای بسیار مهم است). نتایج مصاحبه‌های دور دوم در جدول ۵ بیان شده‌اند. سپس طی مصاحبه‌های مرحله سوم، برای اینکه اجماع خبرگان حاصل شود، نتایج مصاحبه دوم به سمع خبرگان رسید و برخی نظرات تعدیل شد. نتایج مصاحبه‌های دور سوم در قالب جدول ۶ بیان شده‌اند (ستون‌های ۱۳ گانه، به تفکیک مصاحبه‌شوندگان است و سطرهای ۲۱ گانه به تفکیک پرسش‌هاست).

جدول ۵. نتایج حاصل از مصاحبه‌های دور دوم

	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9	A10	A11	A12	A13
B1	5	2	4	3	3	3	4	4	4	5	5	3	5
B2	5	4	4	4	4	5	5	4	4	4	4	4	5
B3	5	4	4	5	4	3	5	3	3	5	5	5	3
B4	5	3	4	5	4	3	4	4	5	4	3	5	3
B5	3	4	3	4	3	3	3	4	3	5	3	4	2
B6	4	5	3	5	3	3	5	4	4	5	3	4	4
B7	4	5	2	4	3	4	5	5	4	3	5	3	5
B8	3	3	5	4	3	4	3	4	3	5	3	5	4
B9	3	3	3	3	1	3	3	3	1	3	2	3	3

B10	3	3	2	3	1	3	3	3	1	3	2	3	3
B11	4	3	2	4	2	4	4	3	2	4	3	4	4
B12	4	2	2	3	2	4	3	3	2	4	2	4	2
B13	4	2	3	3	3	4	3	3	4	3	4	4	4
B14	3	5	2	3	3	5	3	4	3	5	4	4	2
B15	4	3	2	2	2	3	3	3	3	4	2	4	4
B16	4	5	3	4	3	3	3	4	3	4	3	5	4
B17	3	3	3	4	3	5	5	5	4	4	3	4	4
B18	5	3	3	4	3	5	5	4	3	5	3	5	5
B19	5	4	5	3	5	5	3	5	4	3	3	5	4
B20	4	4	3	4	4	4	3	3	2	4	4	4	4
B21	4	4	2	4	3	2	3	4	2	4	4	4	4

جدول ۶. نتایج حاصل از مصاحبه‌های دور سوم

	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9	A10	A11	A12	A13
B1	5	2	4	3	3	3	4	4	4	5	4	3	5
B2	5	4	4	4	4	4	5	4	4	4	4	4	5
B3	5	4	4	5	4	3	5	3	3	5	3	5	3
B4	5	3	4	5	4	4	4	4	5	4	3	5	3
B5	3	4	3	4	3	3	3	4	3	3	3	4	2
B6	4	5	3	5	3	3	5	4	4	4	3	4	4
B7	4	5	2	4	3	4	4	5	4	3	5	3	5
B8	3	3	3	4	3	4	3	4	3	5	3	4	4
B9	3	3	3	3	1	3	3	2	1	3	2	3	3
B10	3	3	2	3	1	3	3	2	1	3	2	3	3
B11	4	3	2	4	2	3	4	3	2	4	3	4	4
B12	4	2	2	3	2	3	3	3	2	4	2	4	2
B13	4	3	3	3	3	4	3	4	4	3	4	4	4
B14	3	5	2	3	3	4	3	4	3	5	4	4	2
B15	4	3	2	2	2	3	3	3	3	4	3	4	4
B16	4	4	3	3	3	3	3	3	3	4	3	5	4
B17	3	3	3	4	3	5	4	5	4	4	3	4	4
B18	5	3	3	4	3	4	5	4	3	5	3	5	5
B19	5	4	5	3	5	4	3	5	4	3	3	5	4
B20	4	4	3	4	4	3	3	3	2	4	4	4	4
B21	4	4	2	4	3	2	3	3	2	4	4	4	4

در این مرحله با توجه به آنچه در روش پژوهش بیان شد، ابتدا برای فازی کردن اعداد، از طیف فازی مثلثی استفاده می‌کنیم. آنگاه با محاسبه میانگین حسابی آنها، این اعداد را فازی‌زدایی می‌کنیم.

متغیرها	طیف فازی مثلثی	عدد فازی قطعی
خیلی مهم	(0.75, 1, 1)	0.9375
مهم	(0.5, 0.75, 1)	0.75
اهمیت متوسط	(0.25, 0.5, 0.75)	0.5
کم‌اهمیت	(0, 0.25, 0.5)	0.25
غیرمهم	(0, 0, 0.25)	0.0625

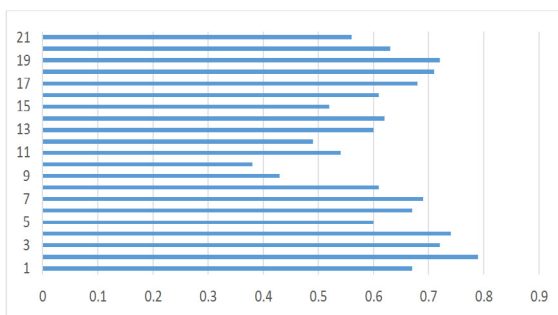
میانگین نتایج مصاحبه‌های مرحله دوم و نتایج مصاحبه‌های مرحله سوم در جدول ۷ آمده است. اختلاف این میانگین‌ها نیز در همین جدول ذکر شده است.

جدول ۷. اختلاف میانگین مصاحبه‌های مرحله دوم و سوم

شماره سؤال	میانگین مرحله ۲	میانگین مرحله ۳	اختلاف میانگین‌ها
۱	0.69	0.67	0.01
۲	0.80	0.79	0.01
۳	0.75	0.72	0.03
۴	0.72	0.74	-0.02
۵	0.63	0.60	0.03
۶	0.69	0.67	0.01
۷	0.71	0.69	0.01
۸	0.65	0.61	0.04
۹	0.45	0.43	0.02
۱۰	0.40	0.38	0.02
۱۱	0.56	0.54	0.02
۱۲	0.51	0.49	0.02
۱۳	0.56	0.60	-0.04
۱۴	0.63	0.62	0.01

۱۵	0.50	0.52	-0.02
۱۶	0.66	0.61	0.05
۱۷	0.69	0.68	0.01
۱۸	0.72	0.71	0.01
۱۹	0.73	0.72	0.01
۲۰	0.65	0.63	0.02
۲۱	0.56	0.56	0.00

با توجه به نتایج نظرسنجی مرحله دوم و انطباق آن با نتایج مرحله سوم، در صورتی که تفاوت میانگین فازی‌زدایی شده در دو مرحله از ۰/۱ کمتر شود، فرایند نظرسنجی به پایان می‌رسد. با توجه به اینکه تفاوت میانگین فازی‌زدایی شده دیدگاه‌های خبرگان در دو مرحله از ۰/۱ کمتر است، خبرگان در مورد آسیب‌های مشارکت دولت در تأمین مالی اربعین به اجماع رسیده‌اند و نظرسنجی از خبرگان در مرحله سوم متوقف می‌شود. این بدان معناست که خبرگان نسبتاً درک یکسانی از آسیب‌های مشارکت دولت در تأمین مالی اربعین دارند. اولویت‌بندی آسیب‌های مشارکت دولت در تأمین مالی اربعین براساس میانگین فازی‌زدایی شده آنها در مرحله سوم نظرخواهی تعیین می‌شود. نتیجه بررسی و اولویت‌بندی صورت‌گرفته در قالب نمودار به شرح شکل ۲ است:

شکل ۲. رتبه‌بندی آسیب‌های مشارکت دولت در تأمین مالی اربعین

برای آنکه میزان اهمیت هر کدام از سه دسته آسیب‌ها (آسیب‌های نهادی، آسیب‌های فرهنگی، و آسیب‌های زیرساختی) مشخص شود، میانگین اهمیت مؤلفه‌های هر کدام از این سه دسته را حساب می‌کنیم و با یکدیگر مقایسه می‌نماییم. آسیب‌های نهادی (مؤلفه‌های اول تا هفتم) با میانگین ۰/۷ بالاترین اهمیت را دارا هستند. در رتبه بعدی، آسیب‌های فرهنگی (مؤلفه‌های ۱۷ تا ۲۱) با میانگین اهمیت ۰/۶۶ قرار دارند و پس از آنها، آسیب‌های زیرساختی (مؤلفه‌های ۸ تا ۱۶) با میانگین اهمیت ۰/۵۳ قرار دارند.

همچنین، در هر کدام از این دسته آسیب‌ها، به‌ترتیب آسیب‌های دوم، نوزدهم و چهاردهم دارای بالاترین اهمیت هستند. به‌دیگرسخن، در میان آسیب‌های نهادی، آسیب دوم (ناکارآمدی و عدم‌نگاه بلندمدت در تصمیمات اربعینی دولت برای تأمین وجوه) دارای بالاترین اهمیت است. در میان آسیب‌های فرهنگی، آسیب نوزدهم (توجه ناکافی به هنجارها و ارزش‌ها و نظام انگیزشی اربعین) دارای بالاترین اهمیت است و در میان آسیب‌های زیرساختی، آسیب چهاردهم (استفاده ناکافی از ظرفیت‌های منابع مردمی) به‌عنوان مهم‌ترین مؤلفه محسوب شده است.

شکل ۳. آسیب‌های مشارکت دولت در تأمین وجوه اربعین به‌ترتیب اولویت

برای مقابله با آسیب‌های مشارکت دولت در تأمین وجوه پیاده‌روی اربعین باید آنها را به ترتیب اولویت مورد توجه قرار داد. این اولویت‌ها در جداولی که در ادامه آمده است، بیان شده‌اند:

جدول ۸. آسیب‌های نهادی مشارکت دولت در تأمین وجوه اربعین به‌ترتیب اولویت

۱	ناکارآمدی و عدم‌نگاه بلندمدت در تصمیمات اربعینی دولت برای تأمین وجوه
۲	عدم‌تقسیم وظایف بین بخش دولت و بخش خصوصی در تأمین مالی زیرساخت‌ها
۳	عدم‌تفکیک و تقسیم وظایف بین بخش‌های دولتی
۴	عدم‌ریل‌گذاری تعاملات جهانی و منطقه‌ای برای تأمین مالی اربعین
۵	نبود سند بالادستی برای کیفیت و کمیت تأمین مالی زیرساخت‌های اربعین
۶	نبود آمار دقیق از ابعاد مختلف حضور دولت و شرکت‌ها و لذا فساد دولتی
۷	عدم‌جانمایی صحیح موکب‌ها و لذا عدم‌تناسب خدمات با نیازها

جدول ۹. آسیب‌های فرهنگی مشارکت دولت در تأمین وجوه اربعین به‌ترتیب اولویت

۱	عدم‌توجه کافی به هنجارها و ارزش‌ها و نظام انگیزشی اربعین
۲	عدم‌تخصیص وجوه کافی برای فرهنگ‌سازی ابزارهای تأمین مالی متناسب با فضای اربعین
۳	ایجاد رقابت کاذب در رفاهیات و نمایش اسم بانی و لذا تخریب اخلاق
۴	نبود سیاست واحد در صداوسیما و سایر ارگان‌های فرهنگی برای تأمین مالی اربعین
۵	عدم‌حمایت مالی از ایده‌ها، تحقیقات و پایان‌نامه‌های اربعینی

جدول ۱۰. آسیب‌های زیرساختی مشارکت دولت در تأمین وجوه اربعین به‌ترتیب اولویت

۱	عدم‌استفاده کافی از ظرفیت‌های منابع مردمی
۲	تخصیص بیش از حد وجوه و اسراف در پذیرایی‌های نامتناسب با مقتضیات اربعین
۳	عدم‌استفاده از ظرفیت پلتفرم‌های کرافاندینگ
۴	عدم‌انعقاد قرارداد تأمین مالی پروژه‌ها با بخش خصوصی و با دولت عراق
۵	عدم‌تخصیص وجوه کافی به زیرساخت‌های حمل‌ونقل
۶	عدم‌استفاده از ظرفیت خیریه‌ها و صندوق‌های نیکوکاری
۷	عدم‌تخصیص وجوه کافی به حوزه بهداشت و درمان
۸	عدم‌تخصیص وجوه کافی به زیرساخت‌های آب و برق مسیر کربلا
۹	عدم‌تخصیص وجوه کافی به مسئله دفع پسماند

۶. نتیجه‌گیری و پیشنهادات

در سال‌های اخیر، با افزایش حضور زائران امام حسین (علیه السلام) از ایران در پیاده‌روی اربعین، دولت به ارائه خدمات مختلف زیرساختی و حمایتی به زائران پرداخته است. پژوهش حاضر به بررسی نقش دولت در این رویداد و شناسایی نقاط ضعف و قوت آن پرداخته و با استفاده از روش دلفی فازی و مصاحبه با ۱۳ نفر از خبرگان این حوزه، آسیب‌های ناشی از فعالیت دولت را شناسایی نموده است. بنابر نتایج این مقاله، آسیب‌های نهادی بالاترین اهمیت را دارا هستند. در رتبه بعدی، آسیب‌های فرهنگی قرار دارند و پس از آنها، آسیب‌های زیرساختی قرار دارند. همچنین، در میان آسیب‌های نهادی، آسیب دوم (ناکارآمدی و عدم وجود نگاه بلندمدت در تصمیمات دولت برای تأمین وجوه) دارای بالاترین اهمیت است. در تبیین یافته‌های پژوهش در این حوزه اشاره به این نکات ضروری است که فقدان برنامه‌ریزی بلندمدت در این حوزه موجب اتلاف منابع شده و کارایی اقدامات و برنامه‌های دولت را تحت الشعاع قرار داده است. ازسوی دیگر، در صورت وجود برنامه‌های بلندمدت، ایجاد هماهنگی بین بخش‌های مختلف تسهیل می‌شود و بسترهای مشارکت بخش خصوصی و مردمی در این حوزه برای شرکت‌ها و مردم قابل‌شناسایی می‌شود.

● در میان آسیب‌های فرهنگی، آسیب نوزدهم (عدم توجه کافی به هنجارها و ارزش‌ها و نظام انگیزشی پیاده‌روی اربعین) حائز رتبه اول شده است. به دلیل اینکه مردم عراق میزبان اصلی زائران پیاده‌روی اربعین هستند و ترتیبات اجرایی این آیین زاینده فرهنگ بومی عراق است باید سنت‌ها و روش‌های مردم عراق در این مراسم حفظ شده و تداوم یابد. در صورتی که نوع خدمت‌رسانی مواکب ایرانی، این فرهنگ‌ها و سنت‌ها را تحت تأثیر قرار دهد، ممکن است اثرات منفی فراوانی از جمله تشدید اصطکاک‌های میان فرهنگی و کاهش سرمایه‌های معنوی را به همراه داشته باشد و در میان آسیب‌های زیرساختی، آسیب چهاردهم (عدم استفاده کافی از ظرفیت‌های منابع مردمی) به عنوان مهم‌ترین مؤلفه و آسیب شناخته شده است.

منابع مردمی از قبیل نذر، وقف، قرض الحسنه و... ظرفیت فراوانی برای تأمین نیازهای این رویداد عظیم دارند؛ اما متأسفانه ساختارها و ابزارهای مناسب برای استفاده کامل از این ظرفیت‌ها وجود ندارد. هرگونه سیاست‌گذاری در حوزه مشارکت دولت در تأمین مالی اربعین باید آسیب‌های یادشده را مدنظر قرار دهد و برای حل موارد پیش گفته، تصمیمات لازم صورت گیرد. همچنین، قابل تأکید است که کارایی

یک وظیفه در قبال منابع موجود است و نباید هدف کارایی جایگزین اهداف معنوی پیاده‌روی اربعین شود و بدین ترتیب اهداف معنوی اصلی محقق نشود. درواقع، مداخله نباید با نگرش کارایی محور به‌عنوان یک هدف صرف، بلکه به‌عنوان یک وظیفه برای استفاده حداکثری از منابع در جهت تحقق اهداف معنوی صورت گیرد. با توجه به یافته‌های مقاله، این توصیه‌ها و پیشنهادات ارائه می‌شود:

• دولت یک سند جامع درباره پیاده‌روی اربعین تهیه و تنظیم و تدوین کند و اولویت‌های خود را در زمینه پیاده‌روی اربعین در این برنامه تصریح کند. این سند باید به‌گونه‌ای طراحی شود که تمامی جوانب و ابعاد اربعین، از جمله اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و امنیتی را دربرگیرد و به‌عنوان یک راهنمای کلی برای سیاست‌گذاران و مدیران عمل کند.

• دولت یک بسته سیاستی برای سرمایه‌گذاری مشترک بخش خصوصی و دولتی در زیرساخت‌های پیاده‌روی اربعین تدوین کند تا ابعاد مختلف پروژه‌های زیرساختی پیاده‌روی اربعین در این بسته سیاستی مشخص باشد. در همین راستا باید سامانه‌ای برای شفافیت و حسابرسی وجوه اختصاص یافته طراحی شود تا میزان مشارکت بخش خصوصی و بخش سوم اقتصاد در هریک از پروژه‌های زیرساختی، نحوه تخصیص وجوه و همچنین میزان پیشرفت آن پروژه‌ها با شفافیت کامل گزارش شود.

• دولت با فراهم کردن بسترهای مناسب در بازار سرمایه و نیز تسهیل انتشار اوراق وقف، اوراق قرض الحسنه و یا ایجاد صندوق‌های نیکوکاری و وقفی، زمینه همکاری مردم و بخش سوم اقتصاد در تأمین مالی زیرساخت‌های پیاده‌روی اربعین را فراهم کند.

• از آنجایی که حمل و نقل در ایام پیاده‌روی اربعین یکی از چالش برانگیزترین بخش‌های مدیریت این رویداد بزرگ است و نیازمند راهکارهای جامع و هوشمندانه است، پیشنهاد می‌شود یک سامانه یکپارچه حمل و نقل در ایام پیاده‌روی اربعین ایجاد شود که اولاً، شامل پلتفرمی واحد (وبگاه و اپلیکیشن موبایل) برای رزرو، پیگیری و اطلاع‌رسانی مسیرها، وسایل نقلیه و ظرفیت‌ها باشد؛ ثانیاً، این سامانه به داده‌های لحظه‌ای ناوگان حمل و نقل عمومی (اتوبوس، قطار، هواپیما، تاکسی‌ها و خودروهای شخصی ثبت شده) اتصال یابد، و ثالثاً، امکان پایش برخط تردها، پیش‌بینی تراکم مسیرها و تنظیم هوشمند ناوگان فراهم باشد.

• ایجاد سامانه نظرسنجی از سوی دولت برای جمع‌آوری پیشنهادات و رفع نقایص، کمک شایانی به هدایت منابع موجود و حتی پیدایش منابع جدید خواهد کرد. این سامانه می‌تواند به‌صورت یکپارچه

مخارج موجود را به خیرین پیشنهاد دهد و از ائتلاف منابع در حال هزینه پیشگیری کند. جدی گرفتن نظام مشارکت و پرداختن به نظرات مردمی بسیاری از مشکلات را حل می‌کند و فرصت‌های بسیاری را ایجاد می‌نماید. بسیاری از راهکارهای مالی و اقتصادی در هر دو حیث درآمدی و هزینه‌ای در عمل قابل کشف هستند و بررسی میدانی پیشنهادات مردمی بسیار کمک‌کننده خواهد بود.

از سوی دیگر این پژوهش گام اول در این مسیر محسوب می‌شود و سایر پژوهشگران می‌توانند تحقیقات تکمیلی را در این مسیر انجام دهند. به عنوان مثال برای برآورد سهم هر آسیب از مشارکت دولت در تأمین مالی پیاده‌روی اربعین در افزایش هزینه‌ها، نیاز به یک مدل اقتصادی مناسب هست که بتواند چند متغیر مستقل (آسیب‌ها) را بر تغییرات یک متغیر وابسته (هزینه کل) تحلیل کند. در این زمینه چند پژوهش پیشنهاد می‌شود:

- پژوهش پیرامون ابزارهای مالی که ممکن است نگاه سودآورانه را رواج دهند و انگیزه‌های درونی تأمین مالی اربعین را تخریب کنند؛

- پژوهش درباره چگونگی ایجاد ابزارهای مالی نوینی که هم آسیب‌های یادشده را نداشته باشد و هم قابلیت اجرا داشته باشد؛

- استفاده از مدل رگرسیون چندمتغیره (Multiple Linear Regression) با هدف برآورد تأثیر هر یک از آسیب‌ها (مثلاً، اسراف، تداخل نهادی، عدم شفافیت، ناکارآمدی بودجه‌ای) بر هزینه کل یا سرانه رویداد.

- استفاده از تحلیل مؤلفه‌های اصلی (Principal Component Analysis – PCA) با هدف کاهش ابعاد (مثلاً تقلیل ۱۰ نوع آسیب به ۲ یا ۳ مؤلفه) و بررسی اینکه چه گروه‌هایی از آسیب‌ها بیشترین تغییر در هزینه را توضیح می‌دهند.

منابع

- باغستانی میدی، مسعود، میری، اشرف السادات، و صمدی بروجنی، رضا (۱۳۹۴). لزوم دخالت دولت در مقررات‌گذاری و نظارت بر بازارهای مالی. مجله اقتصادی (دوماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی)، ۱۵ (۷ و ۸)، ۴۳-۵۸.
- بیکدلو، فهیمه، و رهنورد، فرج‌اله (۱۳۹۶). سنجش هماهنگی میان‌سازمانی و شناسایی عوامل مؤثر بر آن در سازمان‌های عمومی. فرایند مدیریت و توسعه، ۳۰ (۲)، ۳-۲۲. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17350719.1396.30.2.1.7>
- پرویش، محسن (۱۳۹۸). بررسی ظرفیت‌های تمدن‌سازی در جهان اسلام با تکیه بر پیاده‌روی اربعین. نشریه علمی علم و تمدن در اسلام، ۱ (۲)، ۳۰-۴۷. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.26764830.1398.1.2.2.4>
- پویافر، محمدرضا (۱۳۹۹). خیر ایرانی-خیر عراقی؛ مقایسه الگوی فعالیت‌های خیر دینی ایرانیان و عراقیان در آیین پیاده‌روی اربعین. فصلنامه علمی پژوهشی راهبرد فرهنگ، ۱۳ (۵۲)، ۳۹-۷۴. <https://doi.org/10.22034/jsfc.2021.126586>
- تاج‌بخش، غلامرضا (۱۴۰۱). آسیب‌های پیاده‌روی اربعین حسینی: بررسی جامعه‌شناختی. دوفصلنامه شیعه‌پژوهی، ۲۲ (۱)، ۱۱۳-۱۳۷. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24234125.14.01.8.22.5.5>
- جعفری صمیمی، احمد، و خبره، شیما (۱۳۹۴). اثر گردشگری مذهبی بر رشد اقتصادی در استان‌های ایران. فصلنامه جغرافیایی فضای گردشگری، ۴ (۱۵)، ۸۲-۱۰۳.
- جمالی، یعقوب، و خلیلیان اشکذری، محمد جمال (۱۳۹۹). اتفاق، ایثار و مواسات مالی و نقش هریک در توزیع درآمد و ثروت جامعه اسلامی. نشریه معرفت، ۲۹ (۲۷۲)، ۸۱-۹۰.
- حسینی، امیر، و سلیمانی، محمد (۱۳۹۸). تحلیل انتقادی کالانگاری رفتارهای دیگرخواهانه در اقتصاد متعارف و ارائه مدل مفهومی اسلامی. پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد. دانشگاه امام صادق (علیه السلام). <https://doi.org/10.30497/lcc.2019.75381>

- خوشبویی، زهرا، حسینی، سیدمحمد، و ابوترابی، محمدعلی (۱۳۹۷). مداخله دولت و کارایی تولیدات فرهنگی؛ تعیین مرز بهینه مداخله‌های دولت در تئورهای تهران. فصلنامه علمی پژوهشی راهبرد فرهنگ، ۱۱(۴۴)، ۱۲۱-۱۴۶. <https://doi.org/10.22034/jsfc.2019.92144>
- دانشگر، اسحاق (۱۴۰۱). شاخصه مطلوب مدیریت دخالت دولت در خانواده. نشریه علمی رویکردهای پژوهشی نوین مدیریت و حسابداری، ۶(۲۳)، ۱۳۰۹-۱۳۲۴.
- رحمتی، میثم (۱۴۰۳). صندوق نیکوکاری چیست و با چه هدفی تأسیس می‌شود؟ پایگاه اینترنتی کاریز ما. <https://B2n.ir/g24097>
- رستگار، امین (۱۴۰۱). آسیب‌شناسی پیاده‌روی اربعین و رهیافت‌های تقویت آن. پژوهشنامه تاریخی، سیاست و رسانه، ۲۲(۲)، ۷۰-۵۵.
- رمضانی تمیجانی، صدیقه (۱۳۹۹). بررسی ابعاد و اجزای ذهنی مشارکت جمعی در پیاده‌روی اربعین. دوفصلنامه علمی دین و ارتباطات، ۵۷(۱)، ۳۵۷-۳۸۴. <https://doi.org/10.30497/rc.2020.75524>
- شریف‌زاده، محمد جواد؛ سلیمانی، محمد؛ کیایی، حسن. (۱۴۰۰). امکان سنجی کیفی به‌کارگیری ابزارهای مالی مدیریت بحران‌های بانکی در ایران (کاربست روش دلفی). فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، ۲۹(۹۹)، ۱۹۳-۲۴۲؛ <http://dx.doi.org/10.52547/qjerp.29.99.193>
- شکرانی، ابراهیم (۱۴۰۳). آخرین وضعیت تدوین «سند ملی اربعین». پایگاه خبری ایسنا. isna.ir/xdRVv2
- صحرائی، محمدطیب (۱۴۰۳)، پرتال استانداری کرمانشاه، ۲۵ خرداد ۱۴۰۳، <http://www.os-tan-ks.ir/98257>
- صدر، محمدمحسن (۱۴۰۳). تأکید بر همکاری و هماهنگی بیشتر دولت و بخش خصوصی. خبرگزاری ایسنا. isna.ir/xdScxC
- طغیانی، مهدی، و آذری، آرزو (۱۳۹۷). برنامه‌ریزی راهبردی ارتقای جایگاه بخش سوم اقتصاد (وقف و امور خیریه) در راستای تأمین نیازهای بخش عمومی شهری با استفاده از تحلیل SWOT (مطالعه موردی شهر اصفهان). پژوهش‌های اقتصاد و توسعه منطقه‌ای، ۲۵(۱۶)، ۹۷-۱۲۶. <https://doi.org/10.22067/erd.v25i15.59948>

- غفاری هاشجین، زاهد، و آقایی، محمد (۱۳۹۷). پیاده‌روی اربعین حسینی به مثابه جنبش اجتماعی.

دوفصلنامه علمی پژوهشی دانش سیاسی، ۲۷(۱)، ۱-۲۱. <https://doi.org/10.30497/>

pk.2018.2343

- قاسمی، محمدهادی، شراهی، اسماعیل، و تقدسی، فائزه (۱۴۰۱). آینده‌پژوهی مسائل اولویت‌دار

اربعین حسینی و تحلیل تأثیر متقابل مسائل بر یکدیگر. فصلنامه علمی شیعه‌شناسی، ۲۰(۷۷)،

<https://doi.org/10.22034/shistu.2023.544504.2181> . ۳۴-۷

- قرائتی، محسن (۱۳۷۴). تفسیر نور. انتشارات مؤسسه در راه حق. تهران. <https://B2n.ir/pu2938>

- قمی، شیخ عباس (۱۴۰۲). مفاتیح‌الجنان. ترجمه حسین انصاریان. تهران: نشر دارالعرفان. [https://](https://B2n.ir/ku7439)

B2n.ir/ku7439

- لطفی، حسن (۱۴۰۱). کارایی اقتصادی و دخالت دولت در قراردادها. فصلنامه دیدگاه‌های حقوق

قضائی، ۲۳(۸۱)، ۱۳۹-۱۶۶. https://jlvviews.ujssas.ac.ir/article_703519.html

- متقی، افشین، و ملاحسینی اردکانی، رضا (۱۳۹۹). تبیین جایگاه و نقش اربعین در ارتقای پرستیژ

ژئوپلیتیکی تشیع. فصلنامه علمی پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، ۴۷(۳)، ۹۳-۱۱۴.

<http://noo.rs/NT5co>

- محمدزاده، بابک، یداله‌ی فارسی، جهانگیر، و رضوی، سیدمصطفی (۱۴۰۳). بررسی ابعاد و

مؤلفه‌های مدل تأمین مالی جمعی در بستر دیجیتال به منظور کارآفرینی اجتماعی. فصلنامه مدیریت

پویا و تحلیل کسب و کار، ۳(۲)، ۱۷-۳۳. [https://www.dmbaj.com/index.php/dmba/arti-](https://www.dmbaj.com/index.php/dmba/arti-cle/view/92)

cle/view/92

- مریجی، شمس‌اله (۱۴۰۱). تبیین جامعه‌شناختی زیارت اربعین و کارکردهای اجتماعی آن، اسلام و

مطالعات اجتماعی، ۳۸(۲)، ۷-۳۲. <https://doi.org/10.22081/jiss.2022.64819.1951>

- میر، محمد، هوشمندیار، نادر، خسروی، محمد علی، و طاهری، ابوالقاسم (۱۳۹۹). عوامل تأثیرگذار

دخالت دولت در سیاست‌گذاری اقتصادی در چارچوب برنامه چهارم و پنجم توسعه اقتصادی.

ماهنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۳(۴)، ۱۸۷۳-۱۸۹۰. <https://doi.org/10.30510/>

psi.2021.318490.2769

- نجاتی، محمدسعید (۱۳۹۶). آسیب‌شناسی میدانی مراسم پیاده‌روی اربعین حسینی از زاویه فرهنگ زیارت در اسلام. فرهنگ زیارت، ۳۱ (۲)، ۱۶۷-۱۸۴. https://farhangziarat.hzrc.ac.ir/article_106788.html
- هاشمی مقدم، امیر (۱۴۰۲). انسان‌شناسی زیارت: مطالعه‌ای در آسیب‌شناسی مراسم اربعین. پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران، ۱۳ (۱)، ۲۱۵-۲۳۳. https://ijar.ut.ac.ir/article_94279.html
- یعقوبی، الهام، اصلی‌پور، حسین، و میرواحدی، سیدسعید (۱۴۰۰). بررسی مؤلفه‌ها و فرایندها ارائه خدمات عمومی مردم‌نهاد در پیاده‌روی اربعین مبتنی بر رویکرد نگاشت علی. مطالعات راهبردی بسیج، ۲۴ (۹۱)، ۲۰۵-۲۳۹. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1735501.1400.24.91.4.6>

References

- Baghestani Meybodi, M., Mīrī, A. S., Sāmādī Borūjenī, R. (2015). The necessity of government intervention in regulation and supervision of financial markets. *Economic Journal (Bimonthly Review of Economic Issues and Policies)*, 15(7-8), 43-58. <http://ejip.ir/article-1-795-fa.html> [Persian]
- Bikdelū, F., Rahnāvard, F. (2017). Measuring inter-organizational coordination and identifying factors affecting it in public organizations. *Process of Management and Development*, 30(2), 3-22. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17350719.1396.3.0.2.1.7> [Persian]
- Choi, Y. W., & Eltahir, E. A. B. (2022). Heat stress during 'Arba'īn foot-pilgrimage (world's largest gathering) projected to reach "Dangerous" levels due to climate change. *Geophysical Research Letters*, 49, e2022GL099755. <https://doi.org/10.1029/2022GL099755>
- Daneshgar, E. (2022). The ideal characteristics of government intervention in family management. *New Research Approaches in Management and Accounting*, 6(23), 1309-1324. <https://majournal.ir/index.php/ma/article/view/1789> [Persian]
- Frey, B. S. (1997). Not Just for the Money: An Economic Theory of Personal Motivation. Edward Elgar. <https://B2n.ir/bx9456>
- Ghaffārī Heshjīn, Z., Aghā'ī, M. (2018). 'Arba'īn pilgrimage as a social movement. *Political Science Research Semiannual*, 27(1), 1-21. <https://doi.org/10.30497/pk.2018.2343> [Persian]

- Ghasemī, M. H., Sharāhī, E., Taghaddosī, F. (2022). Foresight of 'Arba'īn's priority issues and analysis of their mutual impacts. *Shi'a Studies Quarterly*, 20(77), 7–34. <https://doi.org/10.22034/shistu.2023.544504.2181> [Persian]
- Goel, Lakshya (2024). The economic impact of the Kumbh Mela on Prayagraj's local economy. *IJNRD - International Journal of Novel Research and Development*, 9(7), 702–748. <https://ijnrd.org/viewpaperforall.php?paper=IJNRDTH00179>
- Graave, E. J. E., Klijs, J., & Heijman, W. J. M. (2017). The economic impact of pilgrimage: An economic impact analysis of pilgrimage expenditures in Galicia. *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, 5(3), 39–54. <https://doi.org/10.21427/D7DD83>
- Habībī, A., Jahantīgh, F. F., & Sarafrāzī, A. (2015). Fuzzy Delphi technique for forecasting and screening items. *Asian Journal of Research in Business Economics and Management*, 5(2), 130–143. <https://doi.org/10.5958/2249-7307.2015.00036.5>
- Hasannezhād, M., Barātī, J., Raftī, H., Mazhārī, M. (2014). Identifying strategies for developing religious tourism investment in Iran (Case study: Imam Reza Shrine). *Tourism Planning and Development*, 3(9), 88–109. https://tourismpd.journals.umz.ac.ir/article_718.html [Persian]
- Hashemī Moghaddam, A. (2023). Anthropology of pilgrimage: A study on the sociocultural issues of the 'Arba'īn ceremony. *Iranian Journal of Anthropology Research*, 13(1), 215–233. https://ijar.ut.ac.ir/article_94279.html [Persian]
- Hosseini, A., Soleimānī, M. (2019). A critical analysis of commodification of altruistic behavior in conventional economics and presenting an Islamic conceptual model. Master's thesis, Imam Sadiq University. <https://doi.org/10.30497/lcc.2019.75381> [Persian]
- Husein, UmmeSalma Muġtaba (2018). A phenomenological study of 'Arba'īn foot pilgrimage in Iraq. *Tourism Management Perspectives*, 26, 9–19. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2017.11.015>
- Jafarī Samīmī, A., Khebreh, S. (2015). The effect of religious tourism on economic growth in Iran's provinces. *Tourism Geography Quarterly*, 4(15), 82–103. <https://B2n.ir/un4584> [Persian]
- Jamālī, Y., Khalīlīān Ashkezarī, M. J. (2020). Charity, altruism, and financial compassion and their role in income and wealth distribution in an Islamic society. *Marifat Journal*, 29(272), 81–90. <https://marifat.nashriyat.ir/node/3753> [Persian]

- Khoshbooyī, Z., Hosseini, S. M., Abūtorābī, M. A. (2018). Government intervention and efficiency in cultural production: Determining the optimal level of government intervention in Tehran theaters. *Cultural Strategy Quarterly*, 11(44), 121–146. <https://doi.org/10.22034/jsfc.2019.92144> [Persian]
- Lotfī, H. (2022). Economic efficiency and government intervention in contracts. *Judicial Legal Views Quarterly*, 23(81), 139–166. https://jlviews.ujscs.ac.ir/article_703519.html [Persian]
- Marjī, Sh. (2022). A sociological explanation of the 'Arba'īn pilgrimage and its social functions. *Islam and Social Studies*, 38(2), 7–32. <https://doi.org/10.22081/jiss.2022.64819.1951> [Persian]
- Mīr, M., Hooshmandyār, N., Khosravī, M. A., Taherī, A. (2020). Factors influencing government intervention in economic policymaking within the framework of the Fourth and Fifth Development Plans. *Iranian Political Sociology Monthly*, 3(4), 1873–1890. <https://doi.org/10.30510/psi.2021.318490.2769> [Persian]
- Mohammadzādeh, B., Yadollāhī Fārsī, J., Razavī, S. M. (2024). Examining the dimensions and components of a crowdfunding model in digital platforms for social entrepreneurship. *Dynamic Management and Business Analysis Quarterly*, 3(2), 17–33. <https://www.dmbaj.com/index.php/dmba/article/view/92> [Persian]
- Mottaghī, A., Mollāhosseini Ardakānī, R. (2020). Explaining the position and role of 'Arba'īn in enhancing the geopolitical prestige of Shiism. *New Perspectives in Human Geography*, 47(3), 93–114. <http://noo.rs/NT5co> [Persian]
- Musgrave, R. A. (1959). *The Theory of Public Finance*. McGraw-Hill. <https://B2n.ir/ng2812>
- Nakhā'ī Moghaddam, M. A., Kafāshpour, A., No'amī, A. (2023). Explaining the factors affecting the increasing demand for religious tourism. *Regional Planning Journal*, 13(52), 193–208. <https://doi.org/10.30495/jzpm.2022.29762.4041> [Persian]
- Nejā'ī, M. S. (2017). Field study on the cultural challenges of 'Arba'īn pilgrimage from the perspective of Islamic pilgrimage culture. *Culture of Pilgrimage Journal*, 31(2), 167–184. https://farhangziarat.hzrc.ac.ir/article_106788.html [Persian]
- O'Connor, M. (1989). The Virgin of Guadalupe and the Economics of Symbolic Behavior. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 28(2), 105–119. <https://doi.org/10.2307/1387053>

- Parvīsh, M. (2019). Exploring the civilizational capacities in the Islamic world with emphasis on the 'Arba'īn pilgrimage. *Science and Civilization in Islam Journal*, 1(2), 30–47. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.26764830.1398.1.2.2.4> [Persian]
- Pouyāfer, M. R. (2020). Iranian philanthropy – Iraqi philanthropy: A comparative study of the patterns of religious charitable activities of Iranians and Iraqis during the 'Arba'īn pilgrimage. *Cultural Strategy Quarterly*, 13(52), 39–74. <https://doi.org/10.22034/jsfc.2021.126586> [Persian]
- Qarā'atī, M. (1995). *Tafsir-e Nūr (The Light Commentary)*. Tehran: Dar Rah-e Haq Institute. <https://B2n.ir/pu2938> [Persian]
- Qomī, A. (2023). *Mafātīh al-Jinān (Keys to Heaven)*. Translated by H. Ansarian. Tehran: Dar al-Irfān Publications. <https://B2n.ir/ku7439> [Persian]
- Rahmatī, M. (2024). What is a charity fund and what is its purpose? Karizma Web-site. <https://B2n.ir/g24097> [Persian]
- Ramezānī Tamījānī, S. (2020). Exploring the mental dimensions and components of collective participation in the 'Arba'īn pilgrimage. *Religion and Communication Scientific Semiannual*, 57(1), 357–384. <https://doi.org/10.30497/rc.2020.75524> [Persian]
- Rastgār, A. (2022). Analysis of challenges and weaknesses of the 'Arba'īn pilgrimage and approaches for its strengthening. *Research Journal of History, Politics and Media*, 22(2), 55–70. <https://B2n.ir/uq4503> [Persian]
- Sadr, M. M. (2024). Emphasis on greater cooperation and coordination between the government and the private sector. ISNA News Agency. <https://isna.ir/xdScxC> [Persian]
- Sahrā'ī, M. T. (2024, June 14). Kermanshah Governorate Portal. <http://www.ostan-ks.ir/98257> [Persian]
- Shokranī, E. (2024). The latest status of drafting the “National 'Arba'īn Document”. ISNA News Agency. <https://isna.ir/xdRVv2> [Persian]
- Tajbakhsh, G. (2022). The social harms of 'Arba'īn pilgrimage: A sociological analysis. *Shi'a Studies Semiannual*, 22(1), 113–137. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24234125.1401.8.22.5.5> [Persian]
- Toqyānī, M., Azārī, A. (2018). Strategic planning for enhancing the position of the third economic sector (endowment and charity) in meeting urban public needs using SWOT analysis (Case study: Isfahan). *Regional Economic and Development Research Journal*, 25(16), 97–126. <https://doi.org/10.22067/erd.v25i15.59948> [Persian]

- Yāghūbī, E., Aslīpūr, H., Mīrvāhedī, S. S. (2021). Examining the components and process of NGO-based public service delivery in the 'Arba'īn pilgrimage using the causal mapping approach. *Strategic Studies of Basij Journal*, 24(91), 205–239. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1735501.1400.24.91.4.6> [Persian]